



Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

ANNO DNI 1559 DE 13 IV

SØNDERJYSK MÅNEDSSKRIFT



...ERBARNDYESTEFANSVAALVEIDED

NUMMER 9
SEPTEMBER

2004

Sønderjysk Månedsskrift

Udgivet af
Historisk
Samfund
for Sønderjylland



Abonnementspris

195 kr. årligt incl. moms
og forsendelse.

Enkeltnumre 25 kr. pr. stk.

Farvelagte eller udvidede
enkeltnumre 35 kr. pr. stk.

Ekspedition:

Haderslevvej 45
6200 Aabenraa
tlf. 74 62 46 83

E-mail:

hist.samf.sdj@netbruger.dk
www.hist-samf-sdj.dk

Kontortid ma.-to. kl. 9-14.

Redaktion:

Kim Furdal (ansv.)

Institut for

Sønderjysk Lokalhistorie

Haderslevvej 45
6200 Aabenraa
email: kf@isl.dk

Lennart Madsen

Haderslev Museum
6100 Haderslev

Carsten Porskrog Rasmussen

Rodekær 1
6200 Aabenraa

© Sønderjysk Månedsskrift
og forfatterne

Sats/montage: Aabenraa Fotosats ApS
Tryk: Winds Bogtrykkeri A/S,
Haderslev

I dette nummer:



Sydbank Sønderjyllands Fond 203

Fok, Fok, Hurrah, en måske tusindårig høstskik 204

Hvorfra stammer den ejendommelige høstskik »æ Fok«
på Sundeved og Als, og hvad har bandeordet fuck med
denne høstskik at gøre? Nils Erik Andersen kommer med
et bud, der bl.a. fører skikken og ordet tilbage til ca. 200
– 400 e.Kr.

Dorothea Ahlefeldt

– en sønderjysk præstekone og hendes dramatiske liv 214

I Nustrup kirke ligger en gravsten over to præster og
Dorothea Øllegaard født v. Ahlefeldt, der blev gift med
begge præster. Slægtsforsker Ragnhild Laumark-Møller har
set nærmere på Dorothea, der tilsyneladende var i familie
med en af Sønderjyllands mest indflydelsesrige slægter.

De lokalhistoriske årbøger 2003 217

Tiden efter 1945 får en stadig mere fremtrædende plads i de
lokalhistoriske årbøger. Kim Furdal, har set på de lokalhi-
storiske årbøger fra 2003 og stiller i den forbindelse spørgs-
målet, hvad vi egentlig vil med lokalhistorien?

Dæmningen til Kalvø 223

I dag er Kalvø forbundet med fastlandet med en dæmning,
men sådan har det ikke altid været. Sven Ohlsen fortæller
her om de store problemer med at anlægge dæmningen i
slutningen af 1930'erne.

Set og sket i grænselandet 226

Fastlæggelsen af de nye kommunegrænser efter 1. januar
2007 giver som sproget og sprogbrugen i øjeblikket anled-
ning til diskussion. Disse og andre spørgsmål tages op i
Grænselandskronikken af fhv. museumsinspektør H.E.
Sørensen.

Bognyt 234

Det sker - på de sønderjyske museer 236

Bagsiden om forsiden 240

Slægten Ahlefeldt hører til blandt Sønderjyllands mest mar-
kante og indflydelsesrige slægter. Carsten P. Rasmussen
tegner et rids af slægtens historie.

Forsidebillede:

Gravsten i Klipelev kirke over Ditlev v. Ahlefeldt, død 1572, og
hustru, Mette v. Ahlefeldt, død 1560.

Sydbank Sønderjyllands Fond

Aprilnummeret af Sønderjysk Månedsskrift i år var et særligt temanummer om den sønderjyske industrihistorie og en række udvalgte virksomheder, som stadig anvender de oprindelige produktionsbygninger. I den anledning har Sydbank Sønderjyllands Fond ydet et tilskud til, at bladet kunne udgives i farver og med et udvidet sidetal.

Redaktionen vil i den anledning meget gerne takke for den generøse støtte, som har bidraget til at give emnet en samlet og fyldigere behandling, end det normalt er tilfældet, og i en layout, som er emnet værdig.



Foto: Haderslev Byhistorisk Arkiv.

Fok, Fok, Hurrah, en måske tusindårig høstskik

Af NILS ERIK ANDERSEN

Hvorfra stammer den ejendommelige høstskik »æ Fok« på Sundeved og Als, som forsvandt i løbet af 1940'erne? Nils Erik Andersen, Veksø, kommer her med et bud, som inddrager bandeordet "fuck" og fører skikken og ordet tilbage til ca. 200 - 400 e.Kr.

Med mejetærskeren forsvandt en - måske tusindårig - høstskik, som havde sin »sidste bastion« på Als og Sundeved, og som tidligere også var udbredt på halvøen Angel syd for Flensborg Fjord. Mejetærskeren »tog nemlig livet af« det gamle kornneg.

Kornhøstens arbejde før mejetærskeren var koncentreret omkring neget (Fig.1). Først blev det bundet og derefter sat i traver (skokke eller hobe) til tørring i sol og vind. Så blev det forket på vogn

og kørt ind for atter at blive forket af i laden og til sidst nå frem til håndteringen ved tærskværket (Fig.2). Neget var således helt fra oldtiden centralt i høstarbejdet. Derfor festede man, når det sidste neg kom i hus.

Høstskikke

At få høsten i hus har i alle landbrugsbaserede samfund til alle tider været et højdepunkt. Der er derfor mange beskrivelser af de forskellige skikke og ritualer, som før i tiden knyttede sig til denne begivenhed. Således nævnes, at en skik med karakter af drilleri dukkede op i det sydlige Jylland i 1600-tallet og var udbredt over det meste af Jylland indtil omkring Første Verdenskrig. Et neg blev - i forbindelse med en tidligt afsluttet høst

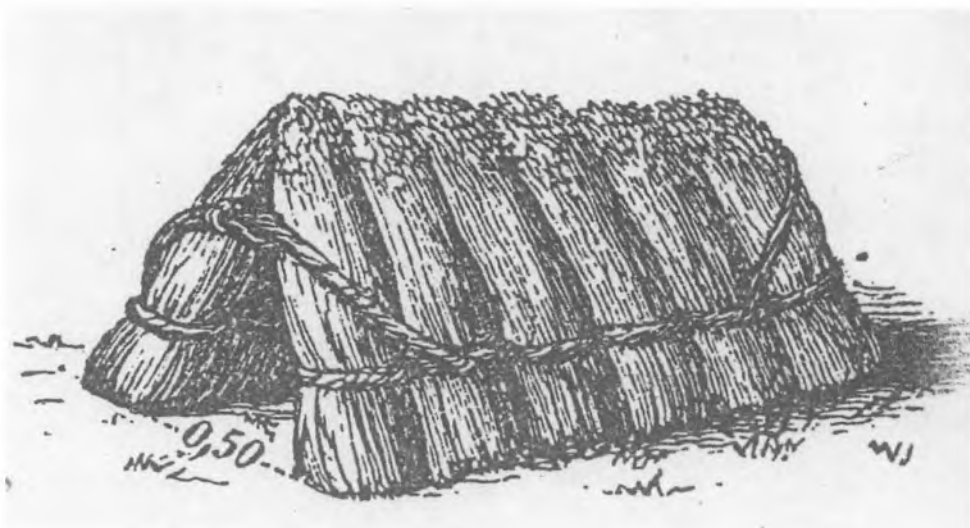


Fig. 1. Xylografi fra 1881 af neg, ophøstet og sat i traver.

-klædt ud som en dukke og om natten opstillet hos naboen eller en anden bonde i landsbyen, som endnu ikke havde færdighøstet. Oprindelsen til denne skik skal være tysk og menes at være begyndt med, at den i landsbyen, der sidst blev færdig med høsten, skyldte de øvrige et traktement.¹⁾

Helt tilsvarende »høsthjælpere« har været kendt og brugt i 1800-tallet på Vestsjælland.²⁾ Herfra nævnes også, at man i forbindelse med mejningen af det sidste korn »skulle fange haren, ræven, hunden, ja sågar soen« (i Tyskland har man tilsvarende haft ulven, katten, konen, hanen eller bukken). Fangsten skete i kraft af og ved, at de sidste strå blev mejet, og at man så råbte hurra. Om denne skik skal tolkes som en kollektiv leg eller et kultisk ritual har været emne for diskussion blandt folkemindeforskere.

Desuden har man også mange steder på de danske øer og i Skåne haft skikke, hvor det sidste neg blev pyntet eller endog udklædt som en kælling, og hvor det sidste læs tilsvarende omtaltes som »kællingelæset«, der blev til et festligt op-

tog. Det blev andre steder kaldt »kvædelæset«, fordi man »kvad«, dvs. sang, og på Bornholm kaldtes det tilmed »skrigelæset« af samme grund. Helt tilsvarende beretninger kendes fra Sverige, Norge, England, Irland og Skotland og har været brugt helt op i 1900-tallet.³⁾

På Als og i Sundeved havde man en noget anderledes skik, »æ Fok«, med det sidste af høstens mange neg. Endnu i 1940'erne kunne man opleve følgende:

Når det sidste læs korn - det var næsten altid hvede - skulle køres i lade fra marken, havde man på de fleste gårde i området en særlig festlighed. Den betegnedes som, »at man fik æ Fok«. Det gik ud på at arrangere en festlig hjemkørsel fra marken af det sidste læs. Et neg, som på forhånd var udvalgt til at blive læssets allersidste fra marken, blev klædt ud som en kone med kjole og tørklæde om hoved og barm. Det hele blev mere eller mindre kunstfærdigt pyntet med blomster. Herefter var neget blevet til »æ fokku'en«, som blev anbragt midt på det sidste læs sammen med alle de større og mindre børn, der kunne blive plads til

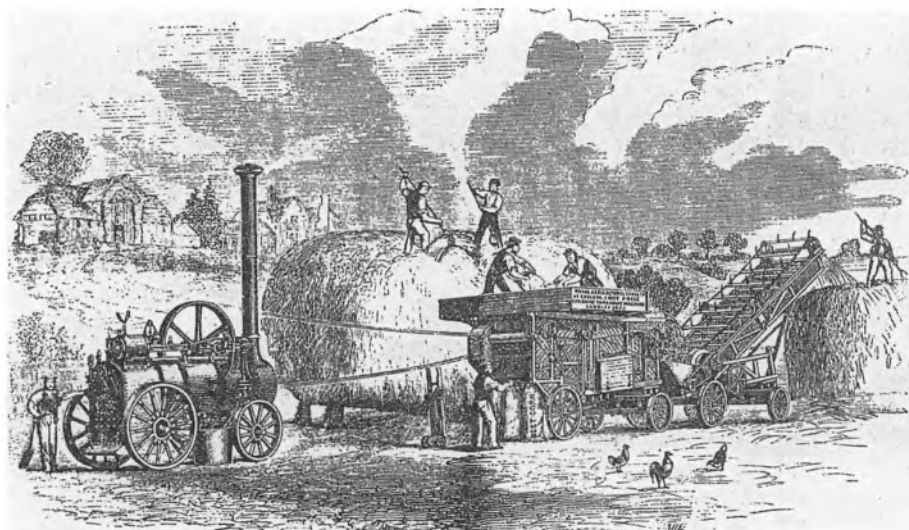


Fig. 2. Xylografi fra 1879 af tærskning med lokomobil.



Fig. 3. Det sidste neg udklædt og pyntet som »æ fokku'en« på det sidste læs, med børn på læsset. Barsø, formentlig fra omkring 1900.

(fig.3). Så gik turen hjemad fra marken og hele landsbyen rundt, hjem til gården, idet børnene uophørligt af fuld hals råbte: »Fok, Fok, Hurrah«. Hjemme på gården kørtes en runde på gårdspladsen, hvorefter de hæse og meget trængende børn fik serveret kager og saftvand.⁴⁾

Der er således ingen tvivl om, at høsten til alle tider har været en begivenhed. Det er imidlertid påfaldende, at den særprægede »fokskik« kun har været kendt i et relativt lille og afgrænset område, og ordet »Fok« giver ikke umiddelbart nogen mening. Og dog, det minder om noget!

Fok og Fuck, kan det være det samme ord?
Den kendte sprogforsker, H. F. Feilberg, skrev i sin jyske ordbog fra slutningen af 1800-tallet:

å kø' fok = at køre det sidste læs korn ind (Sønderj. Sundev. Flensb., jf. kvædelæs), og han fortsætter(citat):

»I reglen bindes flere neg sammen og gives skikkelse helst som et kvindfolk og så kan løvkviste sættes i negets top; der må for øvrig, når der køres med fokken kun være et lag sæd over vognens fjæl;

hestene er også pyntede, og nu køres så rask, som de kan løbe, hjem, mens karle og piger, der sidder på vognen, råber; »fok, fok, hurra«; det kaldes »å øf mæ æ fok«[øf = råbe]. Ofte køres der ind til naboerne, hvor der bliver skænket hvert sted.«⁵⁾

Endvidere kan man hos Feilberg læse om verbalformen fokke, at den anvendes dels i betydningen at støde, f.eks. på en spade med foden for at få den i jorden, dels i, hvad Feilberg omtaler som »obscøn betydning«: leq å fok o æ kwinfålk. I klart sprog: fokke er de stødende bevægelser under kopulation.

Det anses i dag for givet, at Als og Sundeved var en del af et tidligt Anglerrige, som nåede sin største udbredelse omkring 250 e.Kr. De seneste arkæologiske undersøgelser har tydeliggjort Anglerriget som en selvstændig rigsdannelse med en centralmagt, markerende sig i forhold til en jysk rigsdannelse med udgangspunkt i det midtjyske.⁶⁾

Sprogforskere har påvist, at mange ord om daglige basale forhold og fornødenheder i dagens engelsk går tilba-

ge til oldengelsk og dermed i en række tilfælde kan stamme fra det gamle angelske sprog. Så måske kan ordet »Fuck« tilskrives et indvandrersprog fra omkring 250-450 e.Kr. At begge ord har forbindelse til frugtbarhed er indlysende. Ganske vist er ordet »Fok« nu gået ud af brug i lokaldialekten på Als og Sundeved og blev sidst 1940'erne, hvor ordet endnu var kendt, ikke forbundet med noget konkret. Men Fok og Fuck lyder faktisk ens! Med Feilbergs forklaring af ordet Fok samt ordets afgrænsning til Als og Sundeved og med vore dages brug af det angelsaksiske ord »Fuck« kan man nok tillade sig at slutte, at det at fukke sandsynligvis var verbet for kopulation i det gammelengelske sprog. Med andre ord er det sandsynligt, at Fok har været brugt i det talte sprog i Anglerriget, der omkring år 250 e.Kr. omfattede størstedelen af det nuværende Sydslesvig samt Als og Sundeved.

Ordet »Fuck«, optræder nu - foruden i sin direkte seksuelle betydning - også som et meget almindeligt, halvsofelt bandeord. Som graffiti ses ordet på mure og plankeværker, og tæt på hvert andet ord i amerikanske B-film er, hvad de sønderjyske børn så uskyldigt råbte for betaling i saftevand og kage kun halvtreds år tilbage. Film og øvrig brug af ordet efterlader ikke tvivl om dets betydning.

I forbindelse med det sproglige også en kort bemærkning om fokskikkens efterfølgende Hurra. Leksikalt siges det at være imperativet af hurren, et middelhøjtysk verbum, som betyder at bevæge sig raskt. På engelsk findes hurry med lignende betydning. Der er ingen bud på, hvor gammelt ordet hurra er, men det menes at have været brugt »fra tidlige tider« som opildnende kampråb. I tilfældet med høstskikken kan det altså oprindeligt - eller i hvert fald langt tilbage i tiden - f.eks. have haft betydningen: mere fart på vognen og hestene. Om skikken for

ca. 150 år tilbage skriver Feilberg jo også »... og nu køres så rask som de [hestene, forf. anm.] kan løbe,« osv.

Mere om fokskikken

Ifølge Feilberg har ordet fok/fokke holdt sig i sprogbugen på Als og Sundeved næsten helt frem til vor tid. Det er næppe tænkeligt, at et så dagligt ord - med netop denne betydning - har været brugt i andre jyske dialekter uden at være rapporteret til Feilberg. I den sundevedske dialekt er ordets oprindelige betydning tilsyneladende først glemt ca. 150 år før vor tid.

Feilberg var en uhyre flittig mand, således skrev han yderligere om høstskikke i det angelske område i bogen: »Dansk Bondeliv«:

»... i Flensborg-Eggen, i Sundeved og på Als hedder det at køre med »Fokken«. Når det sidste læs er inde, møder alle høstfolkene op for døren og »stryger for kålen«, d.e. truer med at hugge kålen af om det ikke bliver afværget, hvilket sker på den måde, at husmoderen kommer ud og skænker for dem - jeg har i Angel også set pigerne drikke deres snaps - og der bliver givet løfte om høstgilde.« (Fig.5) ⁷⁾

Citatet fortæller, at fokskikken også har været levende i Angel endnu i 1800-tallet. Feilberg havde meddelere over det meste af Jylland, men han var i 1840'erne selv vokset op midt på Sundeved, i Ullerup, hvor hans far var præst. Senere var han som voksen en kort overgang præst i Valsbøl lidt vest for Flensborg. Han havde således et førstehåndskendskab til området. Om han selv har erfaret fokordets betydning, eller om det er ham overleveret fra meddelere til ordbogen i området, kan man ikke vide. Dog fravælger han i denne beskrivelse at gå nærmere ind på det med »Fokken«. I stedet beretter han, at høstfolkene springer af læsset derhjemme og truer med

at bruge leen mod kålen for at få traktament.

I øvrigt afspejler forskellen mellem Feilbergs beretning og den ca. 100 år yngre beretning i det foregående afsnit en kendt udvikling i landbruget. Midt i 1800-tallet var foklæssets hjemkørsel en festlighed for de mange voksne karle og piger, som havde arbejdet i høsten. 100 år senere var der ikke mere ret mange deltagere i høstarbejdet, men skikken blev fastholdt med tilkaldte børn på læsset. En interessant sproghistorisk kommentar hertil og til skikkene omkring det sidste neg har forfatteren Peter Grove, som skriver:

»Vi kender udløberne af kulten [omkring det sidste neg, forf. anm.] fra Kent. Her hilser man [formentlig midt i 1800-tallet, forf. anm.] det sidste neg med et langtrukket, tre gange gentaget råb: »the neck«. Men på engelsk hedder neg sheaf, og neck betyder hals. Neck er altså det danske ord neg, og der kan ikke herske nogen tvivl om, at skikken er kommet til England østfra. . . . Når vi så går østpå på spor efter skikkens oprindelse, træffer vi en ganske lignende skik i Angel. Skikken var levende helt op til udgangen af forrige århundrede [slutn. af 1800-tallet, forf. anm.] . . . Neget kaldes endnu i den tyske del af Slesvig for »neeg«, skønt det hedder Garbe på tysk og Garv på plat-tysk. Det pyntede neg har fået det for alle uforståelige navn: de' Fock.«⁹⁾

Så det er nok ganske vist: fok og fuck, som lydligt ligger så tæt, dækker en og samme foreteelse. En anden kilde omtaler den engelske skik med det sidste neg og det sidste læs som »Crying the Neck«, et optog med det sidste neg udklædt som »Kern Doll« eller »Harvest Queen«. Endvidere anføres, at man i Skåne har kørt en »kåring«, gjort af det sidste neg udklædt med blomster og bånd, på det sidste læs med høstfolk og hurraråb og sang. Både i skånsk og andre svenske dia-

lekter brugtes ordet neg eller nek i stedet for det svenske ord: kärv. Det er på denne baggrund naturligt at diskutere, om den nu forsvundne omkvik kan knyttes til ældgamle riter omkring frugtbarhed, som har været geografisk og lokalt forankret i en særlig stærk folkelig tradition i Anglerriget.⁹⁾

Skikke, ritualer og tydninger

Folkemindeforskere har skrevet meget om, hvad der naturligt kan tolkes ind i høstfester og høstritualer, og det har allerede været berørt ganske kort. Der har både været tale om fest og glæde over, hvad der var nået, og om taknemmelighed rettet mod naturens ukendte og mystiske kræfter. Hertil et naturligt ønske om at få det gode udbytte gentaget næste år, »mere af det samme«. For det har - i omgivelser der ofte har været fjendtlige og lunefulde - ikke været en selvfølge. Kort sammenfattet er spørgsmålet, der kan diskuteres: Hvad er opstået som udslag af magi og overtro, og hvad er kommet til som en naturlig følge af omgangsformer og sociale normer i et landsbysamfund?

Der har været mange forskellige skikke, ritualer, ofringer og fester i forbindelse med ophøstningen og det sidste neg, undertiden også i forbindelse med det første neg, for slet ikke at tale om beskrevne forårsritualer med ofringer ved jordens tilberedning og såningen.



Fig. 4. Fuck, ny graffiti - gammelt østsønderjysk ord! Foto: Nils Erik Andersen.

En kult omkring neget er oldgammel og knyttet til agerbrugets udbredelse. Man behøver blot at tænke på sagnet om kong Skjold, der som lille dreng kom sejlede i et skib, liggende på et neg. Et sagn, der er ladet med betydninger om frugtbarhed, da det foruden neget også rummer det nyfødte barn og den kommende konge. I en meget fjern fortid har kongen eller høvdingen været den, der i bredeste betydning var ansvarlig for, at stammen fik del i naturens frugtbarhed. Han havde forbindelsen til guderne, var shaman, avler og høvding i samme person og kunne selv blive ofret, hvis det i alt for lang tid gik stammen dårligt.

Samtidig efterlader forekomsten af høsthjælperstikken samt omfattende beskrivelser af helt lignende høstskikke i Nordeuropa klare vidnesbyrd om at være udsprunget af ikke-kultiske forhold. Altså høstskikke, som har været betinget psykologisk og hierarkisk og desuden stærkt præget af traditioner omkring folkelig erotik.¹⁰⁾

Myterne om de to gudeslægter Aserne og Vanerne har også været bragt ind i tolkningen af frugtbarhedsritualer. Slår man op i Den Store Danske Encyklopædi under Aser, lyder det om denne gudeslægts strid og forsoning med Vanerne: Heri har forskere set historiske hændelser afspejlet. Slår man op under Vaner, lyder det om de to gudeslægter: »... der er tale om en myte, der reflekterer selve ideen om et samfunds opkomst.«

Frej og Freja er de oprindelige nordiske guder for frugtbarhed og af Vanernes gudeslægt. Historieskriveren Tacitus har den kendte beretning om nogle nordlige stammer - Anglerne er nævnt - som havde en kult med kørsel af en særlig vogn med et gudebillede over markerne som et forårsritual for at få guden til at give en god høst. I tiden omkring år 100 - 200 e.Kr må Angel således have været et kendt og

etableret stammesamfund med en særlig frugtbarhedskult, en kult, som måske afspejles af de sagn og myter, der er overleveret om gudeslægten Vanerne! Det har været anført, at forårsritualer, hvor et gudebillede køres på vogn hen over markerne, er at opfatte som et rituel bryllup mellem guden og jorden, den store moder.¹¹⁾ I et sådant billede er det høstjubilende Fok måske at betragte som glædesudtryk for, at forårets kopulation har givet resultat - er lykkedes godt.

Angel, historisk og kulturelt

Både ældre og nyere arkæologiske undersøgelser har givet en række bidrag til belysning af Anglerrigets historie. Her skal særligt fremhæves undersøgelserne i 1970'erne af Olgerdiget og gravskiksundersøgelser, interessante sproghistoriske undersøgelser samt de nyeste Nydamfund fra 1990'erne.¹²⁾ Den angelske og saksiske bosættelse i England ved invasion var måske udvandring, men måske også en delvis fordrivelse fra en angelsk hjemstavn ved roden af den jyske halvø og fra en saksisk hjemstavn ved nedre Elben. Emnet har interesseret mange historikere gennem tiderne. Fra denne folkevandringstid er de skriftlige kilder få og sagnagtige og nedskrevet flere århundreder efter begivenhederne.

Taget under et bekræfter den nyeste viden, at et område, man kan kalde Anglerriget, har haft en særlig status og position i yngre romersk jernalder, dvs. 200-400 e.Kr. En rigsdannelse har strakt sig fra Olgerdiget og Vidåen i nord til Ejderen i syd, formentlig afgrænset af Trene og sumpområder mod vest. Med en begyndelse omkring år 150 mener man, at et angelsk rige er ekspanderet gradvist nordover fra et sydligt kerneområde til at omfatte både Als og Sundeved og til at være afgrænset mod nord af Olgerdiget og »Æ vold« (Fig.6). Nogenlunde samtidig

er en midtjysk rigsdannelse (Jyderiget?) ekspanderet mod syd.

Olgerdiget (fra år 219 og forstærket 278) anses derfor for at markere skellet mellem to centralmagter i konfrontation. Nord for Olgerdiget skete der omkring år 200 en markant ændring i gravskikken. Man mener at kunne fastslå, at et samfund, hvor der forekom både brandgrave og jordfæstegrave, forandrede, idet brandgravsætning forsvandt. I Anglerriget, syd for Olgerdiget, har man ikke fundet en tilsvarende forandring. Man mener, at denne ændring i gravskik udtrykker, at den oprindelige befolkning

i områderne nord for Olgerdiget i disse forløb er blevet opslugt og undertvunget.¹³⁾

Det er i forbindelse med denne artikels tema påfaldende, at den østsønderjyske dialekt adskiller sig ikke alene fra jysk, men fra alle andre danske dialekter ved at have en speciel ordaccent, der af sprogfolk omtales som »accent 2 med en ekspiratorisk biaccent«.¹⁴⁾

Kort fortalt er accent 2 en karakteristisk lydmelodi i de fleste to- eller flerstavelsesord i adskillige danske dialekter. Et indledende højt toneleje følges af et lavere, der igen efterfølges af et afslut-



Fig. 5. Der trues med at slå for kålen.

tende højt, en lydmelodi, som er karakteristisk og bedst forstås med henvisning til dagens rigssvensk. Den østsønderjyske accent 2 afviger dog fra andre danske sprogområder med accent 2 (f.eks. Nordsjælland), ved en speciel »ekspiratorisk biaccent« i slutningen af ord. Netop denne accent 2-variant findes stadig i dialekten i området - Als og Sundeved - som var indeholdt i Anglerriget (Fig.7). Fænomenet spores i dag naturligvis kun nord for den dansk-tyske grænse, idet den gamle danske dialekt syd for grænsen ikke har overlevet det tyske sprogs fremtrængen.

Sammenfaldet mellem en særlig sproglig egenart og denne gamle geografi (med fokskikken) er interessant, idet accenter anses for at være noget særdeles konstant og blivende.¹⁵⁾ Dialekter, derimod, anses for at være ganske foranderlige i tid og udbredelse. Dagens østsønderjyske dialekt er jo kraftigt påvirket af både jysk og tysk. Derfor kan dette sammenfald i sprog og geografi tydes som et meget gammelt særpræg for området.

Indvandring, krige, udvandring?

På basis af denne særlige accent 2-variant har det været foreslået, at der i området har været en indvandring/erobring af folk fra det nuværende Mälaramråde i Sverige, hvor denne svenske sprogtoner - accent 2 med ekspiratorisk biaccent - stadig er udpræget. En sådan indvandringsteori kan måske også understøttes af andre forhold. Man kan påpege, at frugtbarhedskulten (Njord, Frej og Freja) i det svenske område ifølge sagaerne har været meget dominerende.¹⁶⁾ Ind i dette billede passer både Angels »Fok-kultur«, beretningen fra Tacitus samt - som tidligere nævnt - fastholdelsen af gamle gravskikke syd for Olgerdiget. Der foreligger dog ikke beskrivelser af en tilsvarende fastholdt gammel høstskik fra det midtsvenske område. Derimod er der spredte

enkeltrapporteringer om lignende skikke med kørsel, syngen og råben samt udklædning af det sidste neg. I Skåne har denne skik imidlertid været bredt kendt og har haft klare »seksuelle overtoner«, dog er det specielle fokkråb ukendt.¹⁷⁾

De nyeste undersøgelser af Nydammosen påviser, at der omkring vor tidsregnings begyndelse har været en kraf-



Fig. 6. I begyndelsen af det 3. århundrede blev Over Jerstal kredsen opløst af anglere og jyder, som grænsede op til hinanden ved Vidåen. År 278 bliver Olgerdiget udbygget og Æ vold opført. Her ses situationen i sidste halvdel af det 3. århundrede. Tegning: Jørgen Andersen, Haderslev Museum.

tig skovrydning omkring mosen. Man mener, at det kan have betinget dannelsen af den lavvandede sø, som mange år senere blev til den nuværende Nydam Mose. Skovrydning er et indicium for kolonisation og kan tages som et udtryk for en tidlig indvandring. De første store ofringer af ødelagte fjendevåben i Nydam Mose er dateret til ca. 200 e.Kr., dvs. de må have fundet sted under Anglerriget. Senere har indbyggerne i Sundved kunnet overvinde fjender fra søsiden, manifesteret i ofringen af ødelagte skibe i Nydam (omkring år 350) og tillige ødelagte fjendevåben i både Thorsbjerg og Nydam. Nydamfundene er efter de nyeste udgravninger dateret som tilhørende perioden 200 - 450/500 e.Kr. Man mener, at de angreb, som resulterede i ofringerne i Nydam og Thorsbjerg, er kommet sydfra, fra Holsten eller steder længere borte i Østersøområdet.¹⁸⁾

Man ved meget lidt om årsagen til Anglerrigets undergang. De fleste taler om udvandring, fordi England blev tilløkkende, da romerne trak sig. Arkæologiske fund på de britiske øer tyder på, at den angelsaksiske indflydelse voksede betydeligt i anden halvdel af 400-tallet. En forklaring kunne være, at angelske og saksiske krigere, der i begyndelsen var indvandret som allierede hjælpetropper i nogle britiske småkongeriger, gjorde oprør mod deres romersk-keltiske herrer. Hermed kan de have banet vejen for yderligere indvandring. Fra Angel især til Østangel (East Anglia) og Midt- og Nordengland.¹⁹⁾

Når mosefund kan tydes om angreb sydfra, og når man taler om udvandrede anglere og saksere, er det nok ikke urimeligt at regne med, at der har været fjendtligt pres sydfra og østfra på området ved Jyllands fod og området ved nedre Elben. Det er tankevækkende, at der ikke forekommer moseofringer efter 450-500. Er Anglerriget, som den engelske historie-

skriver Beda anførte i 700-tallet, blevet helt forladt? Eller er det helt eller delvist erobret og underlagt nye herrer, som ikke ofrer til gamle guder? Er der blevet fred i området, så der ikke er krigsbytte at ofre? Der er mange spørgsmål og ingen svar.

Måske er en ny overklasse af krige- re rykket sejrende ind i området og har gjort sig til herrer over jord, ejendom og angelske bønder, som ikke udvandrede eller blev fordrevet.

Sammenfatning

Det er ikke muligt at fastslå fokskikkens alder. Derimod må det anses for sandsynligt, at ordet Fok stammer fra oldangelsk. Selv om Feilberg kan angive en kendt betydning af ordet omkring 1850 i en ordbog, kan ordet godt på dette tidspunkt have været gammeldags og i mange år været uden sin oprindelige kraft. Det er som bekendt en helt almindelig sproglig udvikling. Det ses bl.a. ved glidningen i betydning og brug af nutidens Fuck! Fra at være et næsten unævneligt ord i engelsk er det blevet til en meget udbredt ed. Hos mange af brugerne har ordet mistet sin oprindelige betydning og tjener udelukkende til forstærkning af andre ord og udsagn.

I samme retning tyder den af Feilberg refererede skik omkring »traktement for ikke at slå kålen«. Sagt på en anden måde: Ordet Fok kan i østsønderjysk være blevet fortrængt af andre og nyere ord for kopulation, men være blevet tilbage i høstskikken som et led i en højt værdsat, social begivenhed, en traditionel fest.

En folkelig skik kan overleve i lang tid i et afgrænset område, hvis der er en stærk lokal identitet. For fokskikken gælder netop, at den har holdt sig helt op til vor tid og kun er konstateret i et lille område med en markant topografisk og dialektal afgrænsning.

Undersøgelser har vist, at en meget lig-

nende skånsk høstskik (dog uden Fok-råbet) var lokaliseret til det »rige« mellemste Skåne, hvor der var - og stadig er - mange store ejendomme og godser. Dette fremhæves som modsætning til de fattigere østlige og nordlige skånske egne med små enkeltjendomme, hvor høsthjælper-skikken med det mere individuelle præg og andre skikke af rituel besværgende karakter var dominerende.²⁰) Måske viser den individuelt prægede høsthjælper-skik uden for Als/Sundeved-området og fokskikken i dette område hen mod en tilsvarende demografisk forskel mellem det syddanske og østsønderjyske område.

Sammenfattende kan man sige, at der er nogle interessante indikatorer for, at »fokskikken« kan være et levn efter frugtbarheds-



Fig. 7. Et østsønderjysk område samt et angelsk område, hvor en speciel ordaccent i dialekten har kunnet eftervises. Grænserne for accentens udbredelse er i påfaldende grad sammenfaldende med grænserne for det formodede Anglerrige (150 - 450 e. Kr.). Udsnit af dialektkortlægning ved Erik Kroman: »Musikalsk Akcent i Dansk«.

riter fra begyndelsen af vor tidsregning. Som en folkeligt forankret skik, der var tæt forbundet med naturen og livsvilkårene for overlevelse, kan den - i lighed med andre hedenske skikke - have overlevet de skiftende tider. Indtil mejetærskeren!

Noter

1. Svend Nielsen: »Fissemændene og andre høsthjælper« i: Folk og Kultur 1979, s. 44-68.
2. J.S. Møller: »Fester og Højtider i gamle Dage« bd. 2. Skildringer fra Nordvestsjælland, Kbh. 1929.
3. Albert Eskeröd: »Årets äring« i: Nordiska Museet's Handlingar: 26. Stockholm 1947, samt Encyclopedia Britannica 1997.
4. Nils Erik Andersen: »Degnesøn og skoledreng, 1938-44« i: Skrift for Historisk Forening for Sundeved 1999, s. 70.
5. H. F. Feilberg: »Ordbog over jyske Almuesmål«, Kbh. 1886-1893.
6. Per Ethelberg m.fl.: »Det Sønderjyske Landbrugs Historie«, bd. 2, Aabenraa 2003.
7. H. F. Feilberg: »Dansk Bondeliv«, Kbh. 1910.
8. Peter Grove: »Danmarks Døb«, Kbh. 1961.
9. Albert Eskeröd: »Årets äring« i: Nordiska Museet's Handlingar: 26, Stockholm 1947.
10. ibid.
11. H. R. Ellis Davidson: »Gods and Myths of Northern Europe«, London 1990.
12. Hans Neumann: »Olgerdiget - et bidrag til Danmarks tidligste historie«, Haderslev Museum. Per Ethelberg m.fl.: »Det Sønderjyske Landbrugs Historie«, bd. 2, Aabenraa 2003 samt Erik Kroman: »Musikalsk Akcent i Dansk«, Kbh. 1947.
13. Se note 6.
14. Erik Kroman: »Musikalsk Akcent i Dansk«, Kbh. 1947.
15. ibid.
16. Se note 11.
17. Se note 3.
18. Nationalmuseets Arbejdsmark 1999. Flemming Rieck m.fl. »...som samlede Ofre fra en talrig Krigerflokk.«
19. Dick Harrison: »Krigerer og helgener«, Kbh. 2001.
20. Se note 3.

Dorothea Ahlefeldt - en sønderjysk præstekone og hendes dramatiske liv

Af RAGNHILD LAUMARK-MØLLER

I Nustrup kirke ligger en gravsten over to præster og Dorothea Øllegaard født v. Ahlefeldt, der blev gift med begge præster. Slægtsforsker Ragnhild Laumark-Møller har set nærmere på Dorothea, der tilsyneladende var i familie med en af Sønderjyllands mest indflydelsesrige slægter.

»In diesem Schlafkammer ruht der wohl-erwürdiger und hochgeerhten Mag. Petrus Jordt« - sådan lyder begyndelsen af indskriften på en slidt gravsten, der ligger i midtergangen lige foran koret i Nustrup kirke i Sønderjylland. Den er nedlagt over en grav, der engang rummede de jordiske rester af to præster, Peder Hjort el. Jordt, præst fra 1653 til 1659, og Johan Laugesen Vedel, præst fra 1661 til 1692. Her ligger også Dorothea Øllegaard, født v. Ahlefeldt, som blev født i 1636 og døde i 1726. Hun nåede at være gift med dem begge to - og overlevede dem begge. Desuden ligger begravet to af Peders og Dorotheas børn, Jacob og Christina, der begge døde som to-årige.

Gennem mit mangeårige arbejde med slægtsforskning har Dorothea interesseret mig specielt. Hun er min mands 5 x tipoldemoder, og vi har begge forsket i hendes liv og historie uden dog at få klarlagt hendes herkomst fuldstændigt. Hun er datter af Claus von Ahlefeldt til Ougarth, dvs. Ågård i Oversø sogn i Angel (den gård der mange år senere blev dansk højskole). Muligvis var han også herredsfoged i Ugle Herred. Men denne Claus' tilhørsforhold til den øvrige store Ahlefeldt-slægt kan ikke umiddel-

bart udredes. I Louis Bobés store værk om Ahlefeldt-slægten er han og Dorothea kun nævnt blandt de personer, som Bobé ikke kan indplacere på stamtavlen. Han nævnes dog som staldmester hos Cay v. Ahlefeldt, som var amtmand i Flensborg og fra 1650 i Haderslev og i øvrigt ejer af store godser i Slesvig (Eskilsmark, Saxtorp m.fl.). Ham vender jeg tilbage til.

I Det kgl. Bibliotek ligger en fin lille bog, en såkaldt stambog, for en gren af Vedel-familien, der begynder med Lauge, søn af Anders Sørensen Vedel i Ribe, og slutter med hans oldebarn, Bagge Laugesen Vedel, der endte sine dage som degn i Ejsing. I stambogen er nedskrevet en række facts om disse fire generationer af Vedeler, men der er også afskrevet nogle efterretninger om præsten Peder Hjort el. Jordt, bl.a. om hans tre børns dåb. Ved en af dem optræder Hs. Excellence Cay v. Ahlefeldt som fader, side om side med Claus v. Ahlefeldt som svigerfader. Det er derfor nærliggende at tro, at de to er i familie. Måske er Claus resultatet af et adeligt sidespring? Men det kan også være tilfældigt. Det viser sig nemlig, at Peder Jordt bliver ærke- degn i Haderslev nogenlunde samtidigt med, at Cay v. Ahlefeldt bliver amtmand samme sted i 1650. Da Peder bliver ansøger til præstekaldet i Nustrup, udløser det en heftig brevveksling mellem Cay v. Ahlefeldt og superintendenten i Ribe om Peder Jordts kvalifikationer og om hvem, der har kaldsretten. Peder og Dorothea bliver gift i Haderslev, hvilket

måske kunne antyde et slægtskab mellem Cay v. Ahlefeldt og den da kun 16-årige pige. Men det er indtil videre kun gisninger.

Ud over det, som andre slægtsforskere har analyseret sig frem til, har jeg fundet nogle detaljer i puslespillet. I et skifte efter Johan Laugesen Vedel, Dorotheas anden mand, som døde i 1692, står der i den meget lange inventarliste flg.: »en sølvkande, 30 lod, med Hs. Exl. Cay von Ahlefeldts navn udi«. Sølvkanden er den absolut kostbareste enkelt-del i skiftet. Mit gæt er, at den er givet som bryllupsgave eller dåbsgave, men den indikerer også et slægtskab. Jeg tror ikke, at en adelsmand på den tid gav så kostbare gaver til folk under sin egen stand, medmindre de var i familie med hinanden.

Claus v. Ahlefeldt købte Ågård i 1635 af kaptajn Bjørnsen, som skulle flyt-

te til København. Senere købte Claus v. Ahlefeldt også porthuset til gården Freienwillen (nuværende Langballeå ved Flensborg Fjord) af Christian Rantzau på godset Lindewitt (Lindved). Efter Torstenssonkrigen 1643-45 fik han brev fra Christian IV, der som tak for de tjenester, han har gjort for kongen under krigen, gav ham frigårdsrettigheder, bl.a. slap han for at yde kongen frit ophold og kørsel, når han var i Slesvig. Senere blev disse privilegier fornyet af Frederik III. I Flensburger Erdebuch kan man se, at gården i 1664 er gået over til Claus' kone, Christina, og hans arvinger, som endnu i 1669 ejede hans gårde. Desværre bliver de ikke nævnt med navn! Claus må i hvert fald på dette tidspunkt være død. Hans kone må være identisk med den Christina, der er nævnt i stambogen som en af fadderne til Christina Jordt, Peder Jordts og Dorotheas sidstfødte barn.

I stambogen står der om Peder Jordt, Dorotheas første mand, at han »hensov salig i Herren i Ribe i 1659«. Nogle overleveringer siger, at han døde af pesten, som på den tid udryddede en stor del af befolkningen, andre kan fortælle, at han kæmpede sammen med forvalteren på Gram slot (mod svenskerne allierede lejetropper) og faldt der. »Præstekonen måtte skjule sig i moser, heder og skove med et tre dage gammelt barn, og omegnen led utroligt af blodgang,« som det hedder i familieoverleveringen. Det kan formentlig heller ikke opklares, da der ikke er nogen officielle indberetninger om det. Alting var kaotisk i 1659 efter de mange års krig mod svenskerne og pestens hærgen i samme tidsrum. Hvordan Dorothea og hendes små børn har klaret sig, indtil hun i 1661 blev gift igen, ved vi ikke noget om. Måske har hun søgt til Haderslev eller til sin slægt ved Flensborg.

For den nye præst i Nustrup var det en kaotisk begyndelse på såvel ægteskab



Gravstenen i Nustrup kirke over præsterne Peter Jordt, Johan Vedel og Dorothea Øllegaard von Ahlefeldt. Foto: Kim Furdal. Institut for Sønderjysk Lokalhistorie.

som præstegerning. Kirke og præstegård var i en sørgelig forfatning, og sognet lagt øde. Kun få voksne mænd havde overlevet krigsårene. Men Johan Vedel og Dorothea fik styr på tingene. De fik fem børn hurtigt efter hinanden, og tallet være hans arv klarede de sig igennem økonomisk. Da Johan Vedel døde 1692, kan man af skiftet se, at der var bygget en ny stor bolig til ham, »et 16-fags salshus med 3de skorstene udi«. Ud over salshuset var der tre andre store længer med en virkelig stor besætning af alle slags husdyr.

Cay von Ahlefeldt var klosterprovst (administrator) på Johannes Kloster på Holm i Slesvig, og da han flyttede til Haderslev, blev han afløst af sin fætter Claus Ahlefeldt. Afløseren kan dog også have været den kendte Claus Ahlefeldt på Gelting. En fætter på den tid kan imidlertid også være en endnu fjernere slægtning. Så det er heller ikke et brugbart spor, men måske findes der alligevel et? Det håber vi stadig på. Imens kan vi se på den gamle gravsten og fundere lidt over de mærkelige verselinjer:

„Sol mein verfaulendes gebein



Nustrup kirke, hvor Peter Jordt og Johan Vedel virkede som præster henholdsvis 1653 - 1659 og 1661 - 1692. Foto: C.C. Biehl. Institut for Sønderjysk Lokalhistorie.

Der wurmer Naschery gleich sein
So wird es doch, wenn Gott gebeut.
Steh auf, verklaret und verneut.»

Så kan man ærgre sig over, at præstegården i Nustrup brændte i 1758 og dermed også kirkebøgerne. Dorothea blev meget gammel. Hun døde først i 1726 og nåede at følge sin søn Lauge Vedel i hans første og andet ægteskab og at tage del i hans sorger. Fra 1700 til 1707 lagde han og hans første kone Anna Elisabeth seks sønner i alderen 0-9 år i graven. De fire af dem døde af børnekopper! Kun en af sønnerne fra dette ægteskab overlevede. Det var Bagge Laugesen Vedel, min mands 3 x tipoldefar, som blev cand. theol., men »kun« blev degn i Ejsing. Han er også et mysterium. Han blev født i Nustrup 1701 og døde i 1775 som degn i Ejsing. Det var ham, der havde stambogen med sig i bl.a. Wittenberg og fuldførte familienotaterne.

Kilder

- Bertelsen, Ejnar: »Præsteslægten Vedel i Nustrup« i: Sønderjysk Månedsskrift 1954, s. 39-42.
- Glahn, Torben: »Slægten Vedel i Sønderjylland« i: Sønderjysk Månedsskrift 1942, s. 127-133.
- Ingwersen, Peter: »Aagaards historie« i: Jahrbuch des Angler Heimatvereins 1952.
- Ingvordsen, Jens: »Bidrag til den Vedel'ske personalhistorie (1542-1807) i: Personalhistorisk Tidsskrift 1994, s. 1-51.
- Simonsen, Vedel: »Samlinger til den fynske Herregaard Elvedgårds Historie i anledning af Secular-Festen paa samme den 1. Juli 1845«, hefte III, 1845.
- Wegener, C.F.: »Historiske Efterretninger om Anders Sørensen Vedel, Kongelig Historiograph i Frederik IIs og Christian IVs Dage« Kbh. 1851.
- Optegnelser fra ca. 1875 af Ole Pedersen Møller i Sir, oldebarn af Bagge Laugesen Vedel.

De lokalhistoriske årbøger 2003

Af KIM FURDAL

Tiden efter 1945 får i disse år en stadig mere fremtrædende placering i de lokalhistoriske årbøger. Lokalhistorisk konsulent, Kim Furdal, har set på fænomenet i de lokalhistoriske årbøger fra 2003 og stiller i den forbindelse spørgsmålet, hvad vi egentlig vil med lokalhistorien.

Indledning

Modtagelsen af de lokalhistoriske årbøger er på mange måder genkendelse ved første blik. Mange af modtagerne vil på godt og ondt kunne nikke genkendende til årbogens klassiske layout. Der er årbøger med en meget professionel og gennemarbejdet layout, som gør årbogen læsevenlig

og smuk. Lad mig blot nævne årbøgerne »Fra det gamle Løjt«, »Skrift for Historisk Forening for Sundeved« og årsskriftet fra Historisk Forening for Graasten By og Egn. Her får man hurtigt et overblik over bladets indhold, gennem indholdsfortegnelsen og med overskrifter, der meget kort gør læseren opmærksom på, hvor artiklerne starter og slutter. Dette og en letlæst skriftstørrelse gør læsningen til en behagelig oplevelse. Desværre er dette endnu ikke tilfældet alle steder. Det er beklageligt, da det ikke koster en eneste krone at komme læseren i møde på disse punkter uanset bladets omfang og trykform. Indholdet af bladene er også det vel-



Interiør fra Sonderjysk Spejdermuseum i Aabenraa som tidligere spejderfører har ophygget. Her findes enkelte effekter fra OR's hjem og en del billedmateriale fra Gråstenspejderne. (Privatfoto)

rettedes en mindestue i Spejderhuset. Her er bevaret en del af OR's ejendele bl.a. en del af hans mange bøger, mens andre ting i dag opbevares på Sonderjysk Spejdermuseum i Aabenraa.

Jeg bringer Jens Hansen en varm tak for tilladelse til at læse hans optegnelser og håber han under en eller anden form vil benytte det omfangsrige materiale til en mere dybgående skildring af OR's indsats og personlighed.

22

Årbogen fra Gråsten er med sin opsætning, skrifttype og markante opdeling mellem overskrifter og kapitloverskrifter både læsevenlig og let at få overblik over. Her ses et udsnit af årbogen 2003.

Hvorfor ligger Ulsnæscentret, hvor det ligger ?

Sven Kjems, der var sognerådsformand i Gråsten fra 1962 til 1970, redegør for baggrunden for centrets placering og dets tilblivelse.

Gråsten omkring 1950

Man må prøve at forestille sig, hvordan Gråsten så ud for 50 år siden.

Dengang snøede hovedvej 8 sig besværligt gennem byens snalle gader. Den eneste forbindelse - over land - fra Sønderborg og hele



Slotsgade mod Torvet. Rejsestalden ved Den gamle Kro ragede langt ud. Den næste bygning på venstre side var Kraugs gæstegivergård på hjørnet af Nygade. Den blev revet ned og her etableredes anlægget foran det nye Gråsten Rådhus

23

Oversigt over emner i de lokalhistoriske årbøger 2003 fordelt på antal af artikler og sider*

	artikler	artikler i %	antal sider	sider i %
Erindringer	37	13,7%	313	23,4%
Biografier	31	11,4%	154	11,5%
Gårdhistorie	14	5,2%	125	9,3%
Kilder	25	9,2%	117	8,7%
Erhvervshistorie	10	3,7%	89	6,7%
Skolehistorie	10	3,7%	69	5,2%
Årsberetninger m.m.	51	18,8%	69	5,2%
Kirkehistorie	9	3,3%	56	4,2%
Foreningshistorie	7	2,6%	44	3,3%
Kommunikation	6	2,2%	32	2,4%
1864	3	1,1%	31	2,3%
Sognehistorie	7	2,6%	23	1,7%
Søfartshistorie	3	1,1%	23	1,7%
Fester, traditioner m.m.	5	1,8%	21	1,6%
Landsbrugshistorie	3	1,1%	15	1,1%
Bygningshistorie	2	0,7%	13	1,0%
Dialekt	5	1,8%	13	1,0%
1848-1850	2	0,7%	12	0,9%
Socialhistorie	1	0,4%	6	0,4%
Brandvæsen	1	0,4%	5	0,4%
Besættelsen	1	0,4%	1	0,1%
1945-	1	0,4%	3	0,2%
Andet	37	13,7%	104	7,8%
I alt	271	100,0%	1.338	100,0%

* Enkeltstående billeder, indholdsfortegnelser, vignetter etc. er ikke medtaget i optællingen.

kendte. Artikler med erindringer er med knap 24% af sidetallet den absolutte topscorer i de lokalhistoriske årbøger. Erindringsstoffet spænder vidt. Vi har som i tidligere år erindringer fra slutningen af 1800-tallet, begyndelsen af 1900-tallet og fra deltagelse i Første Verdenskrig. Der er dog en meget klar tendens til, at omdrejningspunktet for erindringerne i stigende grad er nulevende personer eller personer, der har haft deres virke i mellemkrigsårene eller årene umiddelbart efter Anden Verdenskrig.

Med forskydningen i tid oplever man også en sprængning af de geografiske rammer, som normalt gælder for den lokalhistoriske årbog. Den voksne og ældre generation har ikke i samme udstrækning

som tidligere generationer bevæget sig inden for lokalsamfundet, men er flyttet permanent eller har i perioder haft deres virke helt andre steder, end hvor de er født. For størsteparten af befolkningen, der er født efter 1950, er lokalsamfundet ikke længere den faste ramme for den enkeltes liv, men udgangspunktet for et liv, der kan bringe den enkelte mange steder hen i eller uden for Danmark. Dermed bliver barne- og ungdomsårene i lokalområdet i stigende grad det eneste, som knytter fortælleren til årbogens geografiske emnefelt. Et godt om end ikke typisk eksempel er erindringerne »August Wilhelm Høse og hans eventyrlige liv«, der bringes i årbogen fra Bredebro. Årbogen fra Jegerup har ofte

bragt læseren mange steder rundt i verden. Det gælder også årbogen fra 2003, hvor Gunner Kusk Jensen fortæller om sit arbejde på den militære flyveplads Station Nord på Grønland i 2002. Det er hver især gode artikler, men det stiller unægtelig spørgsmålet, om det ikke er et blandt flere symptomer på, at lokalhistorien som genre er ved at forsvinde som sand mellem fingrene. Har begrebet lokalsamfund overhovedet nogen berettigelse i det tyvende århundrede, når f.eks. store dele af indtægterne stammer fra beboernes pendlen mellem bopæl og arbejdsplads? Og har lokalsamfundet som en selvstående enhed overhovedet eksisteret i nyere tid? Hvis de lokalhistoriske årbøger i lighed med tidligere år vil lægge hovedvægten på erindringer og personhistorisk stof, nu blot fra personer der har haft deres virke efter Anden Verdenskrig, er jeg ikke i tvivl om, at det i længden vil sætte et spørgsmålstegn ved årbøgernes berettigelse.

I begyndelsen af året fulgte størsteparten af Danmarks befolkning med i DR's serie »Krøniken«, der blev lanceret som en efterfølger til Matador. For mig er der ingen tvivl om, at vi har at gøre med to sider af samme fænomen. Vi er nu ved det punkt, hvor det er den generation, der har haft deres barndoms-, ungdoms- og voksenliv fra slutningen af 1930'erne og fremad, der ikke blot er begyndt at skrive om deres eget liv, men også at interessere sig for deres egen tid.

Tendensen er knap så udpræget for de biografiske artiklers vedkommende, hvor man af indlysende grunde ikke har samme mulighed for at skrive artikler om nulevende personer. Her er fokus stadig på tiden omkring 1900 og mellemkrigsårene.

På tredje- og fjerdepladsen er i lighed med sidste år gårdhistoriske artikler og kildeudgivelser. Gårdhistorie er en klassisk lokalhistorisk genre, som stadig har

stor opmærksomhed, selv om - eller måske netop fordi - gårdene i disse år forandrer sig til ganske få godser med industriel produktion. Tilbage står hovedparten af de danske landejendomme, som - på nær stuehusene - ikke længere tjener det oprindelige formål. Gruppen af kildeudgivelserne består helt overvejende af avisudklip, der er gengivet direkte som udklip i årbøgerne.

Nyheder

Midt i traditionerne kan man også finde nyheder. Den mest markante er »Æ hjuulspor« fra Lokalhistorisk Arkiv i Bredebro, der er en ny årbog på den lokalhistoriske arbejdsmark. Årbogen er en trykt publikation på 84 sider i kvartformat med et maleri i farver af Erik Nicolaisen fra Visby. Første årgang starter med en blanding af erindringer, »Året der gik«, en artikel om Brede Sogns Spare- og Lånekasse og Bredebro Andelsmejeri samt en kort artikel om en afghansk families integration i Bredebro. Knap så synligt er det kvalitetsmæssige løft, som er på vej i flere af årbøgerne. For blot få år siden var »Fra det gamle Løjt« den eneste årbog med farveforside, men flere er kommet til - foruden Bredebro også Gråsten og Gram - ligesom flere årbøger har arbejdet med layouten.

På indholdssiden har der været adskillige artikler om krohistorie, som skiller sig ud. I årsskriftet fra Egen sogn kan man læse om »Kroer i Egen sogn«, mens årbogen fra Sundeved bringer en artikel af Kathe Schmidt om »Kroer i Nybøl sogn«. Endelig bidrager Henning Haugaard til genren med en artikel i »Brudstykker af Bedsted sogns historie« om Øster Terp Kro. Der er ingen tvivl om, at Sønderjylland i forhold til Kongeriget har haft ganske mange kroer og værtshuse, der ud fra flere synsvinkler fortjener større opmærksomhed. Skulle læserne have få-

et nok af krovirksomhed i Sønderjylland, kan de i stedet læse Andreas Asmussens artikel »Afholdsforeninger i Felsted sogn 1886-1940'erne« i årbogen fra Felsted sogn, der på sin særlige måde knytter an til emnet.

Fra historie til samtidshistorie

Selv om det indebærer risikoen for at ende som en vrissen jeronimus, der evigt beklager ungdommens fortrædeligheder, er jeg desværre også i år nødsaget til at beklage den helt manglende interesse for vores ældre lokalhistorie. Der er stort set ikke stof hentet fra tiden før det nationale opbrud i 1830. Faktisk det mindste gennem de sidste ti år. Der er lidt fra 1800-tallet, Treårskrigen og århundredets sidste årtier, og først fra tiden efter 1900 er der en tæt artikelmæssig dækning. Og med de mange meget nye erindringer fra tiden efter 1940 er tyngden rent tidsmæssigt i årbøgerne ved at forskyde sig til tiden efter 1945. Selv om begrebet »samtidshistorie« er en selvmodsigelse, så er årbøgerne ved at udvikle sig til ren samtidshistorie



»Æ Hjuulspor« fra Lokalhistorisk Arkiv i Bredebro er årets nye markante bud på en lokalhistorisk årbog.

set gennem enkeltpersoners erindringer, uden nogen nævneværdig historisk dybde. Hvor den ældre lokalhistoriske litteratur mere eller mindre negligerede den nyere og nyeste tid, så er vi i dag endt i en situation, hvor vi reelt har afskrevet vores ældre og ældste lokalhistorie, hvis det da ikke lige drejer sig om det nationale spørgsmål.

Hvis man da ikke lige mener, at ældre lokalhistorie er håbløst uinteressant og måske ligefrem dødsmærket, må man stille det spørgsmål: Hvorfor skriver lokalhistorikerne ikke om vores ældre og ældste lokalhistorie? Er den ikke samfundsrelevant nok? Eller er det, fordi vi, dvs. forfatterne og læserne, ikke altid kan sætte navn på personer i den ældre lokalhistorie? For spørgsmålet hænger formentlig nok også sammen med det meget snævre emnefelt, som lokalhistorien dækker. I det perspektiv foretrækker mange af forfatterne at skrive om den lokalhistorie, som de selv er en del af. Det kan man af indlysende grunde ikke i socialhistorie fra 1600-tallet. Hvis dette er tilfældet, bliver lokalhistorien et spejl, som man holder op for at genkende sig selv i. Men den tilgang skaber ikke ny viden om vores lokalsamfund. Genkendelse forudsætter, at vi kender noget i forvejen.

Skal lokalhistorie have en berettigelse på længere sigt, må vi stille os spørgsmålet: Hvad vil jeg med lokalhistorien? Skal den være et memoteknisk middel til at genopfriske min hukommelse og placere mit liv i den lokale historie, som jeg selv har virket i? Eller skal den give en forståelse af lokalsamfundet som en levende organisme, der ændrer sig over tid i kraft af påvirkninger fra det omgivende samfund eller det levede liv på netop dette sted? Jeg tror selv på det sidste, men jeg er langtfra sikker på, at dette synspunkt deles af alle lokalhistorikere eller lokalhistorisk interesserede.

Årets lokalhistoriske artikler

Redaktionen har også i år valgt at bringe et par af de i alt 271 artikler fra de lokalhistoriske årbøger. Valget i år er faldet på Anna Kirstine Niensens artikel »Folketællinger«, der er bragt i årbogen fra den lokalhistoriske forening i Hørup sogn. For kort tid siden blev indtastningen af 1803-folketællingen fra hertugdømmerne færdig som et led i det stort anlagte KIP-projekt, hvor frivillige rundt om i landet indtaster de danske folketællinger fra 1769 og frem på en særlig database. Dele af 1803-folketællingen har dog allerede været tilgængelige på Dansk Data Arkivs hjemmeside <http://dd.sa.dk/> Det har Anna Kirstine Nielsen benyttet sig af til at give en beskrivelse af befolkningen i Hørup sogn omkring 1800. Det er yderst sjældent, at vi ser bud fra den lokalhistoriske arbejdsmark i Sønderjylland på en bredere beskrivelse af befolknings- og erhvervsforhold. Der er her trådt en sti, som jeg kun kan opfordre andre til at bruge og gøre bredere. Som Anna Nielsen selv skriver: »Det var en hel masse tal – måske virker det lidt kedeligt og tørt, men når man kommer til at tænke nærmere over dem, bliver det helt spændende«. Artiklen vil blive bragt i november/decembernummeret.

Den anden artikel er »Dæmningen til Kalvø« af Sven Ohlsen, som er bragt i »Fra det gamle Løjt«. Der er tale om en god lille artikel, som skildrer baggrunden for og etableringen af dæmningen mellem fastlandet og Kalvø i slutningen af 1930'erne. Artiklen har tidligere været bragt i årbogen fra Hoptrup Sogns Lokalhistoriske Forening i 1996, som Sven Ohlsen i en lang årrække var redaktør af. Der arbejdes i skrivende stund imidlertid på en lokalplan for Kalvø, som skal sikre øens enestående kulturmiljø, ikke alene Jørgen Bruhns skibsværft, men også de karakteristiske sommerhuse fra mellemkrigsårene. Dermed er artiklen

også et fint og aktuelt bidrag til øens nyere historie, som er udgangspunktet for lokalplanen.

I alt har redaktionen modtaget 24 lokalhistoriske årbøger fra hele Sønderjylland. Når man betænker, at »Langs Fjord og Dam« og årbogen »Broagerland« udkommer hvert andet år, samt den omstændighed, at redaktionen ikke har modtaget årbøger fra et par af de faste udgivere, så har Sønderjylland snart 30 lokalhistoriske årbøger. I praksis betyder dette, at knap halvdelen af de lokalhistoriske foreninger og arkiver udgiver en årbog. Selv om flere lokalhistoriske årbøger ikke er med i denne oversigt, sneg det samlede sidetal sig alligevel op på 1.338 sider. De to artikler er derfor kun et meget lille udpluk af et stort udbud fra den lokalhistoriske arbejdsmark i Sønderjylland. Nedenfor kan man se de årbøger, som redaktionen har modtaget. Ønsker man at bruge det kommende efterår til en nærmere fordybelse i den sønderjyske lokalhistorie, kan man bestille årbøgerne hos de lokalhistoriske foreninger, hvis adresser kan findes på www.isl.dk. God læselyst.

Indleverede årbøger

- Årsskrift – 2004. Lokalhistorisk Arkiv for Augustenborg kommune. 40 s., ill.
- »Brudstykker af Bedsted Sogns historie«. Nr. 29. 2003. Udg. af Henning Haugaard. 53 s., ill.
- Lokalhistorisk Forening for Bevtoft og Tirslund Sogne. Årsskrift med lidt aktuelt fra arkivet 2004. 32 s., ill.
- »Æ Hjuulspor«. Udg. af Lokalhistorisk Arkiv, Bredebro, 2003. 84 s., ill.
- Historisk årbog for Bov og Holbøl sogne. Årgang 26, 2003. 80 s., ill.
- Årsskrift 2004. Historisk Sogneforening for Bovrup og Varnæs 1979-2004. 61 s., ill.
- Egen sogns Lokalhistoriske Forening. Årsskrift 2003. 52 s., ill.
- Årsskrift 2003. Ensted Sogns Lokalhistoriske Forening. 48 s., ill.
- Historisk Årbog for Felsted sogn. Nr. 21, 2003. 93 s., ill.

- Årsskrift 2004. Lokalthistorisk Arkiv for *Gram og Omegn*. 43 s., ill.
- Årsskrift 2003. Historisk Forening for *Graasten* by og egn. nr. 29. 72 s., ill.
- Årsskrift 2003. *Haderslev* Byhistoriske Arkiv. 50 s., ill.
- »Gammelt Nyt 2003«. *Halk-Hejsager* Lokalthistoriske Forening. 36 s., ill.
- Lokalthistorisk Forening og Arkiv for *Hejls-Hejlsminde* 2003. Hejls Friskole 1872-1938. 26 s., ill.
- Hoptrup* sogns Lokalthistoriske Forening 2003. 20 årg. 51 s., ill.
- Lokalthistorisk Forening for *Hørup* Sogn. Årsskrift nr. 22 – 2004. 40 s., ill.
- Lokalthistorisk Forening for *Jegerup* Sogn 2003. 44 s., ill.
- »Fra *Klipleve* Sogn«. Lokalthistorisk Forening. 2003. 72 s. ill.
- »Det gamle *Løjt*«. Bind 23, 2003. Løjt Lokalthistoriske Forening. 120 s., ill.
- »Fra *Rødekro* kommune«. Lokalthistorisk Forening 2003. 160 s., ill.
- Fra *Skærbækegnens* fortid nr. 17, 2003. 24 s., ill.
- Starup* Sogns Lokalthistoriske Arkivforening 2003. 26 s., ill.
- Skrift for Historisk Forening for *Sundeved* 2003. 104 s., ill.
- Aarøsund* Lokalthistoriske Arkivforening 2002-2003. 24 s., ill.



Der er i øjeblikket stor interesse for kroer og gæstgiverier. Med de mange bevarninger i Sønderjylland er der her en stor arbejdsmark for interesserede i krohistorie. Her er det Østerholm kro i Egen sogn, som er omtalt i årbogen fra Egen sogn. Foto: Nationalmuseet. Institut for Sønderjysk Lokalhistorie.

Dæmningen til Kalvø

Af SVEN OHLSEN

Idag er Kalvø forbundet med fastlandet med en bro, men sådan har det ikke altid været. Sven Ohlsen fortæller her om de store problemer med at anlægge dæmningen i slutningen af 1930'erne. Artiklen er trykt med tilladelse af Hoptrup Sogns Lokalhistoriske Forening.

Som det er almindelig bekendt, købte agent Jørgen Bruhn øen Kalvø i 1847. På dette tidspunkt havde øen så vidt vides aldrig været beboet. Årsagen var hans evindelige uoverensstemmelser med magistraten i Aabenraa, især vedrørende den manglende plads på skibbroen, hvor han lod sine store skibe bygge. Et træskibsværft krævede et stort areal,

hvor egetømmeret blev lagt ud, således at skibstømmerne kunne vælge netop de stammer, som passede til spanteskabelonerne.

Han forlod så havnen i Aabenraa for i fremtiden at foretage sit skibsbyggeri på den lille ø i Genner Bugt, hvor der var meget dybt vand helt ind under land.

De første år efter grundlæggelsen af værftet, måtte alting sejles derover, også mandskabet, så af praktiske grunde fik han bygget en bro over til øen fra Løjt-siden. Denne bro var en stor lettelse for de mange håndværkere, der efterhånden havde fået arbejde ved skibsværftet, idet de fleste var bosiddende på Løjt Land.



Udsigt over Kalvø engang i 1920'erne mens transport mellem fastlandet og øen stadig foregik over ageni Jørgen Bruhns dyrt bekostede træbro. Foto: C.C. Biehl. Institut for Sønderjysk Lokalhistorie.

Broen var bygget af svære, nedrammede pæle og stod i nogle år, men blev så totalt ødelagt af havisen. Herefter måtte man færges over til øen fra Bredsten.

Fra Genner-siden til Kalvø var afstanden betydeligt mindre, men også her skulle mandskab og materialer under stort besvær færges over til øen. Jørgen Bruhn besluttede, at han ville anlægge en fast dæmning her for at undgå de samme problemer med isen om vinteren.

Der blev gravet en masse jord ud på Genner-siden, men det fyldte kun lidt, og arbejdet trak ud. Da dæmningen efter store anstrengelser omsider var nået op i højden, blev den belagt med en masse store sten for at befæste vejen. På begge skråninger mod vandet blev der lagt store mængder groft grus, for at dæmningen kunne modstå bølgerne. Det havde været en meget bekostelig affære for Jørgen Bruhn at komme så vidt. En tidlig morgen, få dage efter at dæmningen var færdig og taget i brug, var hele arbejdet spildt. Dæmningen var med sin store vægt forsvundet i dybet, og på begge sider stod mudderet op over vandspejlet.

Jørgen Bruhn gav dog ikke op, men besluttede sig nu for på det midterste stykke ud fra resterne af dæmningen at bygge en træbro. Der blev anvendt meget svært tømmer, for at den kunne modstå havisen. Denne gang lykkedes det at få en fast forbindelse over til øen. Det er denne bro der, med utallige reparationer gennem årene, helt op til sidst i 1930-erne har været forbindelsen mellem fastlandet og Kalvø.

I 1898 solgte Jørgen Bruhns arvinger Kalvø samt en hel del tilhørende jord på begge sider af fastlandet. Ganske kort tid efter solgte den nye ejer, Hans Jepsen fra Aabenraa, ejendommen videre til gdr. P. Beck fra Stollig for 55.000 mark. På øen var der nu, foruden det nedlagte skibsværft, en gård til to heste og en halv snes køer, et større antal lejevøliger, samt et

værtshus. Den samlede lejeværdis for hele herligheden udgjorde sammen med bropengene ca. 1500 mark årligt. Senere overtog hans søn Chr. Beck ejendommen inkl. broen. Ved hjælp af mindre kommunale tilskud holdt Chr. Beck broen i rimelig stand gennem årene, men midt i 1930-erne var omkostningerne ved broens vedligeholdelse blevet så store, at man igen begyndte at drømme om en fast dæmning. Da et større selskab (damerne fra smedemestrenes årsmøde i Haderslev) i fire store turistbiler og 15 personbiler var på udflugt til Kalvø lørdag den 24. juli 1937, gik den første af busserne igennem broens planker med begge baghjul og blev hængende på karosseriet. De øvrige biler måtte blive på fastlandet og deltagere gå til fods over broen, men ingen kom dog til skade. Efter at bussen var blevet halet i land og broen udbedret, blev der sat advarselstavler op, der fortalte, at al færdsel over broen fremover var på eget ansvar.

En måned før denne dramatiske begivenhed havde Haderslev amt færdiggjort et projekt til en ny dæmning. Udgifterne ved dæmningsbyggeriet skulle deles ligeligt mellem Hoptrup sogn og Øster Løgum sogn. Projektet var anslået til at koste ca. 25.000 kr., og til dæmningens fremtidige vedligeholdelse skulle ejeren af broen, gdr. Chr. Beck, årligt modtage et tilskud på ca. 4.000 kr., der skulle fordeles med 3.000 kr. til Hoptrup sogn og 1.000 kr. til Øster Løgum sogn. Herefter skulle dæmningen have status som kommunevej.

Der gik dog flere år, før alle formaliteter var i orden. Der skulle eksproprieres jord til udvidelse af Sønderhavvej ned til Kalvø og til forbindelsen til Genner - Sønderballevejen, som i disse år også blev udvidet. Der skulle søges tilskud fra amterne, vejfonden osv. I marts 1939 blev arbejdet efter licitation overdraget til firmaet Henrik Jensen fra Kolding, og i be-

gyndelsen af maj blev arbejdet sat i gang. Jorden til dæmningen blev taget fra vej-udvidelserne på landsiden og blev kørt frem med lastbiler, da der ellers måtte lægges spor langs broen, som ville forhindre trafikken mellem øen og fastlandet. Opfyldningen var meget besværlig, da højvande flere gange skyllede jorden bort.

Den 24. maj 1939 ville kong Christian X aflægge besøg på Kalvø. Dæmningen var da først lige påbegyndt, så de kongelige måtte benytte den gamle træbro. Da kortegen nåede ned til Kalvø, fandt politimester Hartmann fra Haderslev det rigtigst - for alle eventualiteters skyld - at lade de kongelige passere broen til fods. Da kongen med stort følge senere forlod Kalvø, gik følget igen til fods over broen, men kongen selv samt prinsesse Margaretha var mere modige. De turde godt blive kørt over den miserable bro.

Den gamle bro blev fjernet i løbet af juni måned, men der måtte anvendes betydeligt mere fyld end beregnet ved opførelsen af dæmningen. Eksempelvis blev der i løbet af en uge anvendt 1.000 m³ på ø-siden, men på én eneste nat forsvandt det hele, og det løse mudder på begge sider skød i vejret,



Et stemningsfuldt billede fra vejen ned mod dæmningen en gang i 1960'erne. I forgrunden ses de karakteristiske stynede træer. Foto: Institut for Sønderjysk Lokalhistorie

så der nu flere steder var flere meter dybt, hvor der dagen i forvejen var dæmning.

Også på fastlandssiden blev dæmningen ved med at synke, og der blev nu foretaget boringer i undergrunden for at undersøge bundforholdene. Det viste sig, at der under et to meter tykt lag ler var et dybt lag mudder og andet løst materiale, således at lerlaget ved dæmningens vægt blev trykket ned i muddret, som derefter blev presset ud til siderne.

Selv om dæmningen i løbet af juni måned næsten var nået den beregnede højde, fortsatte problemerne med den bløde undergrund. I løbet af 14 dage var dæmningen på det midterste stykke, over en strækning på 60 - 70 meter især hvor den gamle bro havde stået, sunket ned så den kun lige nåede over vandspejlet. Der var allerede anvendt over 1.000 m³ mere fyld end de anslåede 5.000, og midt i juli var dæmningen stadig kun få cm over havet.

For at nå fast bund forsøgte man sidst i juli at fjerne det løse mudder ved hjælp af dynamit. Der blev boret huller ned til 16 meters dybde, hvori der anbragtes nogle 5« rør til at rumme sprængstoffet, der ved eksplosionen skulle sende muddret ud til siderne, så lerlaget under dæmningen kunne synke ned til fast bund.

Trods disse anstrengelser fortsatte dæmningen med at synke både i august og september måned, så der blev boret nye huller og sprængt større mængder dynamit, samtidig med at man kørte nye store mængder fyld på. Først i løbet af oktober lykkedes det omsider at nå fast bund, og efter at der var blevet lagt gangfliser på begge sider af den midlertidige kørebane, kunne man øjne en ende på besværlighederne. Dæmningen blev taget i brug den 1. oktober 1939.

Projektet var blevet betydeligt dyrere end beregnet, og man kan undre sig over, at den gamle træbro har kunnet holde sig i så mange år, selv om pælene, så at sige, stod i det bare mudder.

Set og sket i grænselandet

Grænselandskronik

Af H. E. SØRENSEN

Et smalt flertal har gennemført en omfattende kommunalreform, der får betydelige konsekvenser for Sønderjylland. Samtidig har sproget og sprogbrugen som så ofte før givet anledning til diskussion. Disse og andre spørgsmål tages op i Grænselandskronikken af fhv. museumsinspektør H. E. Sørensen.

Region Syd

Sidst i juni faldt brikerne om de kommende fem storregioner på plads, og det ser ud til, at de ud over sygehusvæsenet også får enkelte andre opgaver. Som bekendt sprang socialdemokraterne og de radikale fra forhandlingerne i sidste øjeblik, så forliget blev det snævrere tænkelige - mellem regeringen og Dansk Folkeparti. En invitation til de to oppositionspartier om at tilslutte sig forliget blev afvist med en fnysen, samtidig med at de bebudede at ville ændre det hele, hvis næste valg medfører et regerings-skifte.

For Sønderjylland betyder forslaget, at amtet om kort tid er historie, og området dermed mister sin »selvstændighed« og bliver en del af Region Syd, omfattende Sønderjylland, Ribe og Fyns amter samt den sydlige del af Vejle amt. Da samtidig flere kommuner søger sammenslutningspartnere nord for den nuværende amtsgrænse, bliver landsdelen administrativt opsplittet, så man ikke fremover kan tale om Sønderjylland som en enhed - end-sige en helhed.

Selv om kommunegrænserne langt-fra er fastlagt endnu, er der meget, som tyder på, at der kun bliver fire rent sønderjyske kommuner tilbage, omkring de fire købstæder, da borgmestrene i

Christiansfeld, Rødding og Skærbæk har udtalt sig for sammenlægning med henholdsvis Kolding, Vejen og Ribe. Ganske vist vil sønderjyder naturligvis fortsat kunne være sønderjyder, selv om de bor i kommuner, der hovedsageligt ikke er sønderjyske. Det er dog klart, at der vil ske en udvanding af det specifikt sønderjyske og dermed af den historiske og kulturelle bevidsthed, som netop denne landsdel rummer.

Nogle vil måske argumentere med, at disse sammenlægninger sletter Kongeå-»grænsen« og dermed efter snart 85 år betyder den endelige fuldblyrdelse af



Den 9. april om morgenen var der kransenedlæg-gelse for de faldne soldater ved Bredevad ved Tinglev. Her ses major Chris Christensen i færd med at lægge kransen. Foto: Ernst Winkelmann. Jyd-ske Vestkysten.

Genforeningen. Sønderjylland er definitivt »gået op« i »det gamle land«, hvilket vel i sig selv kan ses som noget positivt. Men det sker på bekostning af et århundredgammelt historisk fællesskab, som netop i disse sammenslutningstider (EU) er væsentlige for at fæstne rødder og danske identitet.

Straks forslaget var offentliggjort, meldte Carl Holst ud, at han var kandidat til posten som regionsborgmester, og Der Nordschleswiger citerede flere dage i træk de linjer i strukturreformforliget, der siger, at »de nuværende økonomiske tilskudsregler (til mindretallet), som understøtter det kulturelle og sociale arbejde m.v., videreføres.« (Alle medier).

Nationalpark Vadehavet

Et forslag fra miljøministeriet om Vadehavet som nationalpark vakte ikke udelt begejstring i lokalbefolkningen. Miljøminister

Hans Chr. Schmidt fik at vide, at man ikke kunne kende forskel på hans politik og den, som forgængeren Svend Auken stod for. Og det var ikke ment som en kompliment.

Schmidts ministerium mener, at staten bør overtage opsynet med de beskyttede naturområder »for at gøre det mindre bureaukratisk og gøre det bedst muligt for naturen.« Staten skal overtage den overordnede planlægning, mens »opgaver med direkte kontakt til borgerne bliver lagt over til kommunerne.«

Det fik formændene for teknik- og miljøudvalgene i Ribe og Sønderjyllands amter, Thyge Nielsen og Svend Andersen, der begge er venstremænd ligesom ministeren, til at fare i flint. De sagde til Jydske Vestkysten, at det var udtryk for »uspiselig statsstyring«, og Svend Andersen kaldte det »den største centralisering i nyere tid.«

Ministeren havde skiftet standpunkt,



På Enstedværket er man i gang med at opføre en 25 meter høj, 20 cm bred og over en halv km lang mur, der skal værne omgivelserne mod støv og støj fra arbejdet med værkets kulbunker. Foto: Ernst Winckelmann. Jydske Vestkysten.

fortsatte han. I oktober sidste år skrev Schmidt i Jyllands-Posten, at »naturpolitikken kan laves bedre, billigere og i dialog med de mennesker, der bor i områderne«, og »borgerne skal have mulighed for at bruge naturen, ligesom de skal have medejerskab til udviklingen.«

Men nu siger han, at lokalbefolkningen må forberede sig på, at der sker ændringer i Vadehavet i de kommende år. »EU's vandrammedirektiv, der indeholder bindende mål for vandmiljøet, skal nemlig være gennemført i 2015.« Jens Andersen mener derimod, at en lo-

kal eller regional myndighed fortsat skal administrere området, og affyrede denne salut: »De lokale siger, at marsken består - ikke på grund af Christiansborg, men på trods af Christiansborg - og holdningen er nøjagtig den samme ved Vadehavet.« (JV).

Mindretalssprog

Et ekspertudvalg fra Europarådet samlede for et års tid siden oplysninger om det tyske mindretals sproglige status og kom i den anledning med nogle kritiske bemærkninger, idet Danmark ved at tilslutte sig den europæiske Sprogpagt har forpligtet sig til »i særlig grad« at tilgode-se mindretallets sprog (Fl.A., 15/6).

»Det indebærer, at tysk i Sønderjylland ikke skal behandles som et fremmedsprog,« siger formanden for det tyske mindretal, Hans Heinrich Hansen, som forventer, at de danske myndigheder vil medvirke til, at det tyske sprog bliver tilgodeset på den måde, Sprogpagten til-siger. Det vil bl.a. sige, at man kan benytte sit eget sprog ved henvendelse til myndighederne. Hansen peger på, at man på Flensborg rådhus skiltes med, hvilke medarbejdere der taler dansk.

Der kunne sikkert være god mening i at indføre samme praksis på de sønderjyske rådhus, hvis det ikke allerede er sket, ikke så meget af hensyn til mindretallet som til de tyske turister. De fleste rådhus har sikkert i dag tysktalende medarbejdere, der tager sig af den slags opgaver. En anden sag er, at det måske kunne virke småkomisk og for nogen lettere irriterende, hvis et medlem af det tyske mindretal, som til daglig taler dansk med sine omgivelser, pludselig insisterede på at slå over i tysk, blot fordi han kom på rådhuset.

Hansen vil sikkert hævde, at det drejer sig om ligestilling. Ja, men ligestilling kan være andre og mere tungtvæjende ting. Som Karl Otto Meyer skrev



Den 11. juni blev det årlige træskulptursymposium afholdt ved Emmerlev Klev. Her ses argentineren Mirta Romera i gang med arbejdet. Foto: Elise Rahbek.

i Flensborg Avis (22/4): »Så længe kommuner er forpligtet til at støtte flertallets skoler, børnehaver, biblioteker, socialstationer, idrætshaller m.m., mens der ved mindretallets institutioner kun er tale om frivillige ydelser, har vi ingen ligestilling.« Det var måske mere værd at bruge sit krudt på væsentlige spørgsmål frem for overflødige »krav«, der let kan virke anmassende.

Mere sprog-»strid«

»Det er bemærkelsesværdigt, så godt det dansk-tyske fungerer i Flensborg. Kommunen overvejer at lave alle vejskilte på begge sprog, og vi har talt om at indføre danskundervisning i de tyske skoler og børnehaver,« sagde den tyske borgmester Rainer Heinz på det danske årsmøde i Flensborg (Fl.A. 14/6) og fortsatte: »Et stærkt mindretal er en forudsætning for et godt samarbejde mellem den danske og den tyske del af befolkningen.«

Og det bemærkelsesværdige var, som Flensborg Avis også fremhævede med store bogstaver på forsiden, at borgmesteren talte på dansk, endog et »næsten fejlfrit dansk.«

Men et par dage efter var fanden løs i fjordbyen. Ved studenterafslutningen på Duborgskolen holdt to studenter en tale - delvist på tysk. De pointerede, at dette skete af hensyn til de forældre, som måske ikke helt beherskede det danske sprog. Flensborg Avis slog også denne begivenhed op på forsiden, og lederen udtrykte forargelse. Studenterne havde spurgt om lov, men fået nej. Fra Duborgskolens talerstol tales kun dansk. Dermed havde de ikke alene trodset rektors forbud, men også årtiers tradition.

Affæren medførte en hidsig læserbrevsreaktion med det ene yderpunkt i Frank Lubowitz (leder af det tyske mindretals arkiv i Aabenraa), der så avisens holdning til borgmesterens hilsen og stu-

denternes tale som et udtryk for lodret hykleri fra Flensborg Avis' (og det danske mindretals) side. På den ene side begejstring over en tysker, som taler dansk, og på den anden forargelse over to danskere, som taler tysk. Bringer avisen ikke selv dagligt flere sider på tysk? spurgte han polemisk. - Og på den stik modsatte fløj så to tidligere Duborg-studenter (David Nicolas Hopmann og Erik Jessen) »nødvendigheden« af at tale tysk på Duborg som udtryk for svigt fra forældrenes side: »En forælder, der til dimissionen ikke kan dansk nok til at følge en studenter-tale, har i 13 år ikke rigtigt kunnet følge med i, hvad barnet har brugt størstedelen af sit liv på.«

Hårdest reagerede måske skoledirektør Anders Molt Ipsen, der sagde: »Det er forældrene, der har valgt dansk skolegang for deres børn. Udvikler børnene modvilje mod grundlaget for skolevæsenet og herunder det danske sprog, må modviljen tages alvorligt. - Er eleverne utilfredse, må de afklare det hjemme med forældrene og ikke spilde gode år for sig selv og andre i en skole, hvis grundlag man ikke kan acceptere.«

Det er nu nok at skyde gråspurve med panserværnskanoner. Der forlyder intet om, at de to studenter har været i modsætning til deres danske skoles holdning. Tværtimod tog de det faktum alvorligt, at tysk er det almene sprog i Tyskland, og at ikke alle - heller ikke i det danske mindretal - behersker dansk til fuldkommenhed. Selv på danske møder hænder det, at talerne betjener sig af tysk. Jeg har været med til møder i mindretallet, hvor folk talte tysk indbyrdes. Ingen ville betvivle deres danske sindelag af den grund. Ellers havde de næppe været der. Og i det tyske mindretals foreninger nord for grænsen har jeg holdt foredrag på dansk. Det var trods alt det sprog, både tilhørerne og jeg selv havde det bedst med.

Dagbog

1. april: Tønder Museum åbner en udstilling af bl.a. ungarske og finske kniplinger i Drøhes Hus (JV).

Slesvigsk Partis amtsrådsmedlem Heinrich Jürgensen ansættes som økologisk rådgiver hos delstatsregeringen i Kiel. Han afløses i amtsrådet af formanden for Slesvigsk Parti, Gerhard Mammen (No.).

Grafikeren Leif Kath, Christiansfeld, tildeles Eckersbergmedaljen, en af landets højeste kunstneriske udmærkelser (JV).

3. april: Fhv. forstander på Jaruplund Højskole Jørgen Holm Jensen dør 90 år (Fl.A.).

4. april: Arriva genåbner Tønder H. for billet salg (JV).

5. april: Det vedtages at oprette et børnehospice i Flensborg (Fl.A.).

Det første tyske krydstogtskib, tremasteren »Lili Marleen«, anløber Sønderborg (JV).

7. april: Sejlfabrikken Elvstrøm Sails samler produktionen på Egelund ved Aabenraa. Firmaet råder over 3.500 kvadratmeter og har 91 ansatte i byen (JV).

Fremtiden tegner lys for Rømø havn, siger havnemester Jan Jensen, bl.a. kommer der snart en golfbane og 200 ferie- og helårsboliger. Borgmester Svend Ole Gammelgaard siger, at »vi er blevet mere og mere overbeviste om, hvor godt projektet egentlig er, og hvor mange indbyggede udviklingsmuligheder det rummer« (JV).

8. april: Sønderjyske Kunstneres påskeudstilling på Sønderborg Handelsskole (JV, No.).

9. april: Den tyske besættelse i 1940 mindes på de steder, hvor der blev kæmpet. På Hertug Hans Hospital i Haderslev afsløres en mindeplade for kampen ved Sønderbro (JV, No.).

11. april: Lindet Statsskovdistrikt advarer landmænd om, at bisamrotten bre-

der sig. Dyrets lange underjordiske gange kan bl.a. underminere diger og åbrinker (JV).

14. april: Lederen af Historiecenter Dybbøl Banke, Hans Ole Hansen, fylder 65 og trækker sig tilbage efter 15 år på posten (JV).

16. april: Trods indsigelser fra miljø- og forsvarsministerierne fortsætter amtet bestræbelserne på at gennemføre den fastlagte linjeføring for motorvejen til Sønderborg (JV).

17. april: Det tidligere folketingsmedlem for Fremskridtspartiet, Jan Kørpe Christensen, Løjt, opstilles i Givekredsen for sit nye parti, de konservative (No.).

19. april: 140-årsdagen for stormen på Dybbøl mindes ved en fælles dansk-tysk højtidelighed 17. april (JV).

20. april: Hans Jakob Hansen, Haderslev, udsender en folder om grænsebygningerne og foreslår automatisk flaghejsning ved grænseovergangene (Fl.A.).

På Folkehjem afholdes et møde med 200 deltagere om den fremtidige erhvervsudvikling i Sønderjylland. Jørgen Clausen, Danfoss, redegjorde her for en langsigtet handlingsplan, og amtsborgmester Carl Holst sagde: »Vi skal ikke tro, at der en dag kommer en Onkel Joachim, en finansminister eller en EU-kommissær med en kuffert fuld af penge for at redde grænseregionen. - Det kræver styrke at skabe fremdrift i en hel landsdel« (No.).

Skuespilleren Jytte Abildstrøm får Rødekros Kulturpris (No.).

Storken i Ribe har fire unger. Senere dør dog de to (Ribe Ugeavis).

21. april: Slagteriarbejderne på Danish Crown i Blans strejker i protest mod vedtagelsen af mæglingforslaget, som 93,9 pct. af alle landets slagteriarbejdere havde stemt nej til (JV).

22. april: For at sikre den sjældne fisk snæbelen i Vidåen skal der bygges en passage ved Bachmanns Vandmølle i Tønder.

Udgiften anslås til 3,5 mio. kr., som betales af EU og miljøministeriet (JV).

De amtslige og statsanerkendte museer i Sønderjylland slutter sig sammen som ét museum med flere afdelinger for at stå rustet til den nye regionsstruktur (JV).

En plads i Aabenraa opkaldes efter skibsreder og tysk rigsdagsmand Michael Jebsen (1835-99) (No.).

Skanse 14 i Danevirkestillingen (1864) færdigrestaureres af dansk og tysk militær i fællesskab (Fl.A.).

Det danske mindretalsparti Sydslesvigsk Vælgerforening opstiller kandidater til landdagsvalget 2005. Ikke overraskende står landdagsmedlemmerne Anke Spoorendonk, Lars Harms og Silke Hinrichsen på de tre første pladser (Fl.A.).

23. april: Et forslag om en næsten totalfredning af halvøen Eidersted vækker forståelig modstand hos de lokale beboere, der dog er villige til et kompromis (No.).

Der skal rejses en mindesten i Gråsten for dronning Ingrid (Fl.A.).

Arbejdsmarkedets Feriefond bevilger syv mio. kr. til færdiggørelse af en skanserekonstruktion ved Historiecenter Dybbøl Banke (JV).

24. april: Delstaten Slesvig-Holsten har en gæld på 21 mia. euro og skal hvert år betale 900 mio i rente (Fl.A.).

Hydro Aluminium investerer 50 mio. kr. i afdelingerne i Tønder, Løgumkloster og Bredebro (JV).

26. april: Sønderborg byråd beslutter at købe Günther Grass' skulptur »En rødspætte i hånden« (Butt im Griff) og opstille den ved havnefronten. Skulpturen skal afsløres 29. juli, når kronprins Frederik og kronprinsesse Mary besøger byen (JP). Kulturarvstyrelsen protesterer mod den planlagte placering foran Sønderborg Slot, da den moderne skulptur efter styrelsens mening skæmmer den fredede

bygning. Man finder derfor en anden (midlertidig?) placering (JV).

3. maj: Sølvsmed Poul Exners genskabelse af Frøslevskrinet, der skal foræres til kronprinsparret ved brylluppet, vises i de sønderjyske byer (JV). Det overrækkes 11. maj til parret af højskoleforstander Thue Kjærhus og sølvsmeden (No.).

4. maj: Et luftfoto af Hedeby afslører vikingebyens grundplan (No.).

5. maj: Kongens Allé over den gamle grænse nord for Christiansfeld genskabes. Prinsesse Benedikte tager det første spadestik (JV, No.).

6. maj: Flensborgs overborgmester Hermann Stell dør 59 år (Fl.A., No., JV).

En dansk-østrigsk krigergrav ved Hedeby med over tyve faldne fra 1864 bliver istandsat (No.).

8. maj: En 25 meter høj mur opføres rundt om kulpladsen ved Enstedværket (JV).

9. maj: Journalist og amtsrådsmedlem Bjarke Larsen, Sønderborg, fylder 50. Ved receptionen nogle dage senere meddeles, at han har solgt udgiverrettighederne til Æ Rummelpot til redaktøren Sven-Erik Ravn, Hjørtbro.

11. maj: Biskop Niels Henrik Arndt, Haderslev, vender sig mod, hvad han kalder »tivolisering« af bryllupsritualet. Den aktuelle anledning er et par, som blev viet i Kolding Storcenter. »Kirkelige vielser hører hjemme i en kirke«, siger biskoppen (No.).

12. maj: Hoptrup Højskole går fallit med en gæld til undervisningsministeriet på 1,3 mio. kr. (JV).

Tidl. biskop i Slesvig (1967-1978) Alfred Petersen dør 94 år (No.).

13. maj: Rømø skal have rent drikkevand fra fastlandet gennem en rørledning. Udgiften anslås til ca. 11 mio. kr., som bl.a. finansieres ved en forhøjelse af vandafgiften (JV).

16. maj: Egon Laugesen, Tønder, stiller spørgsmål til økonomi- og erhvervs-

minister Bendt Bendtsen om planerne vedrørende et gaslager under Tønder. Ministeren svarer nogle dage senere, at retten til at etablere et gaslager vil indgå i et evt. salg af DONG. Borgmester Hans L. Hansen vil ikke støtte henvendelsen, da »det ikke er noget, vi har indflydelse på,« siger han (JV).

17. maj: Håndboldholdet Flensburg-Handewitt bliver tyske mestre (Fl.A.).

18. maj: Byggeriet af universitet, forskerpark og koncertsal på DSB-grunden i Sønderborg indledes. Udgiften anslås til en halv milliard kr. (JV).

Arkæologer har i Ribe fundet et stykke asiatisk keramik fra tidlig middelalder. Man formoder, at det er bragt hertil af en omvandrende munk (Ribe Ugeavis).

20. maj: Den sønderjyske vagtlægeordning indskrænkes til en læge i Aabenraa. Natlægeberedskabet i de øvrige byer nedlægges. Formanden for amtets sundhedsudvalg, Helge M. Lauritzen, er glad for ordningen (JV).

På Skærbæk Museum åbner en udstilling af de berømte billedtæpper, som fremstilledes på byens Væveskole omkring år 1900 (JV, Fl.A., No., Skærbæk Avis).

21. maj: Byggeriet af 150 lejligheder på Solo-grunden i Sønderborg har rejsegilde. De første beboere kan flytte ind 1. juli (JV).

22. maj: Statens Kunstfond foreslår, at man genopfører den nedrevne silo ved Ewers Pakhus på Sønderborg havn, og indretter den til lejligheder (JV).

26. maj: Som følge af den ny sygehusstruktur flytter en væsentlig del af Tønder Sygehus' aktiviteter til Aabenraa og Sønderborg pr. 1. juni (JV).

27. maj: Oberst Paludan-Müllers ensomme kamp mod tyske tropper i sin embedsbolig i Gråsten 26. maj 1944 mindes med kransenedlægning ved monumentet (JV).

1. juni: En klage fra Sønderborg

Boligforening vedrørende for meget betalt ejendomsskat på grund af for høj vurdering gennem ca. 20 år kan medføre erstatningskrav mod byen på over 100 mio. kr. Borgmester A. P. Hansen »frygter, at kommunen vil blive rystet i sin økonomiske grundvold« og angriber den langsomme sagsbehandling, som kan koste kommunen enorme summer i renter (JP).

Chefredaktør Siegfried Matlok har 40 års jubilæum på Der Nordschleswiger (No.).

30. maj: En ny færge på Rømø-Sild-ruten kræver tilpasning af kajanlæggene i Havneby og List til adskillige millioner kroner (JV).

3. juni: Arkæologer fra Haderslev Museum udgraver en jættestue ved Bremsbøl syd for Tønder (JV, No.).

4. juni: Æ Synnejysk Forening vil udgive en bog om Sønderjyllands historie for børn - på synnejysk (JV).

5. juni: Kunstmuseet Brundlund Slot modtager 1,2 mio. kr. til renovering af slotsparken og indretning af en skulpturhave (JV).

Jens Peter Bonde, født i Aabenraa, har 25 års jubilæum som medlem af Europaparlamentet for Junibevægelsen (JV).

7. juni: Sønderborg-Revyen har premiere for 23. gang (JV).

9. juni: Stifteren og lederen af Ecco-Koncernen, direktør Karl Toosbuy, Bredebro, dør 76 år (alle medier).

11. juni: Det årlige træskulptursymposium afholdes ved Emmerlev Klev (No., JV).

Slesvigske Musikkorps skal trods tidligere beslutning herom ikke nedlægges og fejrer sin »overlevelse« ved en koncert på Haderslev Kaserne. Obersten giver champagne til de fremmødte (JV).

12. juni: Tidl. chefdirigent ved Sønderjyllands Symfoniorkester, Iona Brown, dør 63 år (Fl.A.).

13. juni: Teglværksspillet 2004 har premiere på Cathrinesminde Teglværk (JV).

14. juni: Det tyske mindretal afholder den årlige Knivbjergfest (No.), og samtidig holder det danske mindretal i Sydslesvig årsmøder (Fl.A.).

17. juni: To loftsmalerier fra 1700-tallet, fundet ved restaureringen af Tørning Mølle 1984, udstilles i møllens stuehus (JV).

18. juni: Udstillingen Kunst og kunsthåndværk langs Vadehavet åbnes af entertaineren Jacob Haugaard på Ecco-Centeret i Tønder (JV).

På Sønderborg Slot åbner en udstilling med Günther Grass' grafik (No.).

Tidligere Professor i Slesvig-Holstens historie Chr. Degn, Kiel, dør 94 år (No.).

19. juni: Vadehavseksperter professor Niels Kingo Jacobsen dør 83 år (JV, JP).

21. juni: Flensborg by, der ejer Kollund Skov, tilbyder at sælge den til den danske stat (JV). Forskønnelsesforeningen i Flensborg protesterer mod salget (Fl. A.).

I Frøslevlejren åbner en udstilling med koncentrationslejr billeder, tegnet af lærer P. E. Mahler fra Nr. Søby på Fyn, som var fange i Dachau i foråret 1945 (Fl.A.).

Planer om at markere 60-årsdagen for arrestationen af det danske politi den 19. sept. 1944 i Frøslevlejren med deltagelse af uniformeret tysk politi (i forbrødringens hellige navn) aflyses af lejrens bestyrelse. Amtsborgmester Carl Holst, der er medlem af bestyrelsen, siger, at han »personligt ikke har følelsesmæssige problemer med arrangementet,« men flertallet i bestyrelsen syntes, det var en dårlig ide (Fl.A.).

22. juni: Den genskabte Sliv Sø ved Hoptrup »åbnes« ved en folkefest Sankt Hans Aften (No.).

26. juni: En undersøgelse viser, at eleverne i Rødekro skole er de bedste i lan-

det til at læse efter udgangen af 1. klasse (JV).

Tømremester Jack Holdt, Haderslev, har bygget en model af Schackenborg Slot, som overrækkes prins Joachim (JV).

Direktør og førstekraft i Sønderborgrevyen, Leif Maibom, truer med at flytte revyen til en anden by, fordi en ændring af ejerforholdet til Sønderborg Teater vil betyde, at revyen skal betale husleje, hvad den ikke hidtil har gjort (JV).

Forkortelser

Fl.A. Flensborg Avis

JP Jyllands-Posten

JV JydskeVestkysten

No. Der Nordschleswiger



Rentegods og hovedgårdsdrift

Carsten Porskrog Rasmussen: »Rentegods og hovedgårdsdrift. Godsstrukturer og godsøkonomi i hertugdømmet Slesvig 1524-1770., Del I og II. Aabenraa 2003. Bind I: 685 sider, bind II: 484 sider, ill. Pris i alt: 395 kr.

De fleste af landbrugerne i hertugdømmet Slesvig hørte i tiden efter reformationen under et gods, der var administreret af eller for en gods-ejer, der oppebar ydelser fra undersåtterne.

Økonomisk set kunne godserne være baseret på to yderpunkter, nemlig rentegods, der var baseret på materielle ydelser fra undersåtterne, eller hovedgårdsdrift, der i større eller mindre omfang var baseret på arbejdsydelser (hoveri) fra de underliggende bønder.

Afhandlingen, der er forfatterens doktordisputat fra Århus Universitet, går frem til agrarreformerne ved slutningen af det 19. århundrede, hvor udviklingen var underlagt de forskellige naturgivne forhold, hvorfor der fokuseres på nord- og sydøstlesvig, den nordlige og sydlige gest og marsken.

I alt er Slesvigs gårdtal ved periodens begyndelse (1524) opgjort til ca. 14.500. Kildematerialet gør dog, at fordelingen mellem landsherre, kirke og adel i mange tilfælde må rekonstrueres på basis af yngre kilder (primært skattelister og jordebøger), men forfatteren vurderer, at landsherren havde 65%, kirken 16% og adelen 19% af gårdene; i den tætbefolkede marsk var kronen nærmest enerådende, medens adel og kirke stod stærkere i den østlige del af hertugdømmet. Dette er ca. 3% mere til såvel kirke som adel, end hidtidige undersøgelser har vist.

Tallene virker umiddelbart plausible, men ved den retrospektive anskuelssvinkel kan forholdene ved reformationen, der fandt sted væsentlig tidligere i hertugdømmerne end i kongeriget, være med til at skævtrække nogle gårde: Den økonomisk trængte landsherre inddrog ret tidligt en del mindre kirkelige institutioners gods, hvilket ikke altid er lige godt belyst i de senere kilder, ligesom det ikke altid er muligt i de bevarede dokumenter at se, om der er tale om hele gårde, marker eller andet.

Eksempelvis havde kirken i Sønderborg en gård og marker uden for byen, som Volmer van der Harberge fik overladt af kong Frederik I helt tilbage til 1529; i 1598 bestod den af en gård med to ejere i Ulkebøl, tilhørende adelsmanden Dietrich Landsberg - og to år senere (efter stridigheder ved den adelige landsret med arvingerne Claus og Henning Meinstorff) erhvervede hertug Hans den Yngre, hvad der nu benævnes som to gårde.

I 1536 henstillede reformatoren Martin Luther i øvrigt til kong Christian III, at kirkegodset blev holdt intakt til forsørgelse af de fattige, og da dette nok ikke er sket uden grund, har kirkens andel af gårde derfor nok været lidt større end det anførte ved undersøgelsens begyndelse 1524.

Uagtet dette lukkede kongemagten, som forfatteren også anfører, på inddragelsen af kirkegodset. De følgende år blev en del gårde handlet eller mageskiftet med adelen, hvorved godsernes ejere fik mulighed for samle jorden og dermed udnytte undersåtterens arbejdsydelser ved hovedgårdsdrift bedre.

Som udgangspunkt for afhandlingen vurderes bøndernes landgilde, der på reformations-tidspunktet i stort omfang var i naturalier og derfor også afspejlede produktionen.

Herefter går forfatteren i gang med bogens egentlige mål: En undersøgelse af godsstrukturen de næste ca. 250 år - først på de kongelige godser

Landgildens uforanderlighed medførte fallende realværdi af »renterne«, idet inflationen udhulede pengeafgiftens købekraft, hvorfor landsherren (resp. -herrene) i stedet afkrævede undersåtterne arbejdsydelser i form af hoveri til hovedgårdene: Rentegodset blev udbygget i retning af hovedgårdsdrift drevet ved hoveri.

Hovedgård efter hovedgård bliver gennemgået geografisk med analyser af de økonomiske resultater såvel som udviklingen, der gik mod opkrævning af fripenge i forbindelse med hovedriets afvikling, hvilket de fleste steder allerede fandt sted i første tredjedel af 1600-årene.

Selv om de ofte sporadisk bevarede regnskaber, forpagtningskontrakter etc. ikke altid er lige

gennemskuelige, er det lykkedes at give en sammenhængende beskrivelse af udviklingen - også selv om enkelte forhold ikke kan forklares.

Den danske konge, Christian III, havde 1544 delt krongodset i hertugdømmerne Slesvig og Holsten med sine to halvbrødre, hertugerne Hans den Ældre (der fik Haderslev len) og Adolph (der fik Gottorp). Ved kongens død delte hans ældste søn, kong Frederik II, igen sin tredjedel, således at hans bror, Hans den Yngre, fik 1/3 af den kongelige tredjedel, centreret omkring Sønderborg. Da hertug Hans den Ældre døde, arvede den yngre navnebroder igen 1/3 af den halvdel af hertugdømmerne, der tilfaldt kongen.

Den sønderborgske hertug Hans den Yngre besad herefter 1/6 af feudalgodset (kongen havde 1/3 og den gottorpske hertug halvdel). Han besad godset med samme ret, som arveladeren havde haft, men den slesvig-holstenske landdag nægtede at anerkende ham som medregent, både før og efter farbroderens død. Yderligere udkøbte hertugen adelen i sit område, og den afdelte hertug besad derfor et betragteligt godsområde.

Hertugen og dennes efterkommere intensiverede hovedgårdsdriften, dog uden at give afkald på bøndernes afgifter.

Også her analyseres udviklingen, og der gives et bud på, hvordan gårdtallet i de sønderborgske hertugdømmer blev reduceret i forbindelse med udbygning og nyetablering af hovedgårde.

Endelig behandles de adelige godser i Slesvig. Hovedgårdenes infrastruktur, driftsforhold, arronderingsforhold m. v. analyseres. Udviklingen fra ca. 1550 på de enkelte godser beskrives, både hvad angår hovedgårdstilliggende, udvikling i driftsforhold og nedlæggelse af landbrug.

Denne fremstilling bygger især på primære kilder af en meget forskelligartet proveniens, idet det ofte er tilfældigt, hvad der er bevaret af regnskaber, budgetter, salgsopstillinger m. v. Selv om der endog i nogle tilfælde er bevaret så få kilder, at en analyse reelt er umulig, lykkes det på imponerende måde forfatteren at finde et mønster i udviklingen, hvor nogle godser (primært de godt arronderede godser i Sydøstlesvig) udvikler et regulært »Gutswirtschaft« med udpræget hoveri (i nogle områder endog med livegenskab), medens de vestslesvigske og en

del (nord-)østlesvigske godser gradvis blev ændret, således at bøndernes afgifter med tiden igen fik stadig større betydning. Der er også områder, hvor driftsherren som i det sønderborgske område satsede på en mellemting mellem de to ydeformer.

Adelsgodset er yderligere behandlet i bogens 2. del, der omfatter en oversigt over samtlige adelsgodser i Slesvig fra middelalderens ophør og frem til ca. 1770 med en historisk oversigt, en redegørelse for udviklingen i gårdtallet samt en beskrivelse af hovedgårdsudviklingen.

Bindet får derved karakter af at være et leksikon over adelige hovedgårde i hertugdømmet Slesvig - det første af sin art. Det er baseret på en imponerende research i meget forskelligartede kilder. Nogle af delkonklusionerne omkring hovedgårdenes tilliggender kan nok anfægtes, idet samme gård ikke altid takseres ens i de meget forskelligartede kilder, ligesom der ikke er taget højde for egalisering af gårde, men usikkerheden har bestemt ikke nogen nævneværdig betydning for konklusionerne.

Sammenfattende må fremstillingen betegnes som landbrugshistorie af virkelig høj klasse - en grundig og detaljeret analyse af en ofte overset problemstilling med udviklingen beskrevet for hele Slesvig (både syd og nord for den nuværende grænse). I bogens slutning sammenholdes udviklingen desuden med nabolandene. Godsoversigten vil utvivlsomt blive brugt som opslagsværk og kilde til belysning af hovedgårdene mange generationer fremover.

Henning Mathiesen

Sikker havn

Bent Ziska Jensen & Erling Dissing: »Sikker havn - Et beskæftigelsesprojekt«. Aabenraa 2004. 127 sider, ill. Pris: 148 kr.

Det er ikke hver dag, redaktionen af Sønderjysk Månedsskrift modtager en bog om et beskæftigelsesprojekt. Det er desværre sjældent, at lokalhistorikerne forsøger at dokumentere og beskrive forhold i vores samtid, der dagligt berører en stor gruppe af mennesker, og som også bliver historie. Men nu foreligger bogen »Sikker havn - et beskæftigelsesprojekt«, hvor forfatterne forsøger at tegne et fotografisk portræt af beskæftigelsesprojektet »Sikker havn« i Aabenraa og de mange deltagere. I 1992

Fortsat s. 238 ►

Det sker – på sønderjyske museer

Med tråd, gips, uld og kobber

Værker med åbenhed og humor vises på »Holmen«, Løgumkloster.

Museet Holmens nye udstilling i Løgumkloster viser helt nye værker af den unge kunstner Dorte Krabbe og billedvævninger af Ane Henriksen, der er en erfaren kunstner med mange udsmykninger bag sig. Begge kunstnere har jyske rødder, men bor nu i København.

Dorte Krabbes arbejder er modellerede skulpturer, som er meget enkle i deres udtryk. Skal man kort karakterisere værkerne, må det være åbenhed og humor. I deres form er de legende og frie - og åbne for mange fortolkninger, men de har også en titel og vil udsige noget. Mange værker tager temaer op fra kirkekunsten, men behandler dem på en utraditionel og meget uhøjtidelig måde - ofte med et strejf af humor. Et værk, som dækker en af endevæggene, viser en flok af får eller lam bøjet i metaltråd, der er på vej ned over væggen mod et lille fremspring, der virker som et plateau.

»Sti med holdepunkt« kalder kunstneren sit værk - og der er tolv får - tanken med tolv apostle melder sig som forståelsehistorie. Et af fårene skiller sig ud - lavet i jerntråd og ikke kobber. Der er altid et får, der skiller sig ud fra flokken. - Og et sådant værk er et godt bud på en ny kirkekunst, og det ligger lige for, at den unge kunstner på et tidspunkt får den udfordring at arbejde med en kirkeopgave.

Ane Henriksens værker er enkle og stramme billedvævninger. Værkerne lyser af renhed, konsekvens og den ide, som de er født af. De udtrykker ofte spændingen mellem skønhed og smerte - og med kunstnerens eget udtryk: »æstetik på smertegrænsen«. Det er ofte tegn og former fra naturen, som danner udgangspunkt for værkerne, der udtrykker enkelthed og åbner for en fordybelse og eftertanke om eksistensens grundvilkår. Som på værket »Stabat Mater« som er et stort billedtæppe fyldt med kors. Ser man nærmere til, opdager man en kvindeskikkelse stående ved hvert kors - tanken ledes hen på de mange krigergrave i verden med de mange ofre, men også med de mange sørgende - stående ved gravene. Andre værker er lyriske digte over naturens enkle former og sarte farver. Hun har ud over billedtæpper også lavet messehagler til kirker og har udført en lang række udsmykninger over hele landet.

Udstillingen åbnede den 31. juli 2004 og slutter den 29. september 2004.

Hanne Knudsdatter

- Haderslev Museum**
 3. apr. - 15. aug.: Kunst i ler. Kunstnerkeramik fra Ehlers Lertøjssamling.
 28. aug. - 26. sept.: Cross talk - malerier og grafik af 2 generationer Bjørn. Arrangeret i samarbejde med Haderslev Kunstforening.
9. okt. - 14. nov.: Lanterne, lanterne - en efterårsskik for børn. Arrangeret i samarbejde med Byhistorisk Arkiv.
17. maj - 31. okt.: **Slesvigske Vognsamling, Schaumanns Klædefabrik**
 Permanent udstilling om Schaumanns Klædefabrik arrangeret af Cathrinesminde Teglværksmuseum.
- Aabenraa Museum**
 Primo sept. - ultimo okt.: SAMURAI - Krigerens mange ansigter.
9. sept. kl. 19.00: **Jacob Michelsens Gård i Kolstrup**
 Viseaften med Helle og Jeppe Jacobsen.
21. aug. - 7. nov.: **Kunstmuseet Brundlund Slot**
 »I øjenhøjde«, Udstilling af maleren Jan Sivertsen.
- Indtil 18. okt.: **Museet på Sønderborg Slot**
 I farfars fodspor. Første Verdenskrig på Østfronten.
 9. sept. - 31. okt.: »Det daglige brød«, Kirkelig kunst af Bodil Kålund.
 7. okt. - 14. nov.: Møgeltønder - set fra dansk og tysk side.
18. maj - 31. okt.: **Cathrinesminde Teglværksmuseum**
 Udstilling om Sønderjysk Industri.
4. juni - 17. okt.: **Tønder Museum**
 »Norske Kniplinger« - Kniplingsfestival 2004.
16. sept. - 31. okt.: **Sønderjyllands Kunstmuseum, Tønder**
 Viera Collaro+Respect.
1. apr. - 31. dec.: **Drøhses Hus**
 Kniplingsudstillinger/tekstiludstillinger. Centraleuropæiske båndkniplinger, fortrinsvis fra Ungarn. Kniplingsfestival 2004. Danske båndkniplinger fra sønderjyske museer. Kniplinger fra det finske kniplingscentrum omkring Rauma. Udstilling med Tønderkniplinger udført af Astrid E. Hansen, Køge. Knipledte marsklandskaber, udført af Inge Husum.
 Tønder Museums samling af jernovne.
 Sadelmagerhåndværk.
10. sept. - 22. okt.: **Skærbækegnens Museum**
 Dansk-Finsk kunst.
31. juli - 29. sept.: **Museet Holmen, Løgumkloster**
 Værker af Dorte Krabbe og billedvævninger af Ane Henriksen.
 2. okt. - 24. okt.: Torben Bo Halbirk, Paris - Grafik.
1. maj - 23. okt.: **Dansk Kløkkemuseum, Over Lerte Kirke**
 Jern i en Jettid - jernskulpturer af Arvid Sørensen.

- besluttede en gruppe mennesker i Aabenraa at ombygge et skib til et flydende kursus- og konferencested. Selv om det ikke skortede på skepsis og mange advarsler fra omverdenen, lykkedes det i år at færdiggøre projektet under stor mediebevågenhed.

Formålet for forfatteren og fotografen har ikke været at dokumentere projektet og arbejdet, men med deres egen ord »... at fastholde den ånd af jordnær respekt og professionalisme, der har præget hverdagen på arbejdspladsen og medført så imponerende resultater«. Det præger de mange og store sort/hvide billeder, der med tydelige kunstneriske ambitioner har fanget øjeblikke hos især de mange deltagere i projektet. Her er langt til brugsfotografens hurtige snapshots, og hvor fotografierne er bedst, får man en meget klar fornemmelse af personen bag portrættet, koncentrationen omkring arbejdet, men også af tingenes æstetik. Teksterne er causerende og filosoferende over mål og midler, udvikling, solidaritet og andre emner, som dukker op, når man beskæftiger sig med arbejde, arbejdsløshed og beskæftigelsesarbejde. Derimod vil lokalhistorikeren lede forgæves efter dokumentation af billederne. Vi får f.eks. ikke svar på, hvem som optræder på billederne.

Som historiker kan man begræde dette, mens man nyder de stemningsmættede billeder og den tankevækkende udgangsreplik: »Tidligere regeringer har haft en arbejdsminister, men i 2002 fik man en beskæftigelsesminister«, der hænger længe efter, man har læst bogen.

kf

Sct. Jørgens Kirke

Bjarne Albinus og Preben Sørensen (red.): »Fra frimenighed til folkekirke. Sct. Jørgens Kirke, Aabenraa, 100 år«. Udgivet af Kunstudvalget ved Sct. Jørgens Kirke, Aabenraa Menighedsråd. 2004. 157 sider, ill. Pris 150 kr.

For et par år siden udsendte Aabenraa Menighedsråd i samarbejde med Historisk Samfund for Sønderjylland en fornem bog på over 300 sider i anledning af Aabenraas gamle sognekirke, Sct. Nicolai kirkes 750 års jubilæum. Den spændte fra byens grundlæggelse til i dag og var fyldt med gedigen by-, bygnings- og personalhistorie. Det har været en ulige sværere opgave for udvalget bag Sct. Jørgens kirkes jubi-

læumsbog at leve op til dette, da man kun har et tidsspand på et århundrede og en lang mere beskedent bygning at arbejde ud fra. Bogen er skrevet af nuværende og tidligere præster og medlemmer af menighedsrådet samt kirkens organist.

Efter en teologisk indledning om begrebet »kirke« følger afsnit om de sønderjyske frimenigheders historie og Aabenraa frimenighed 1895-1948 samt tiden i folkekirken. Endvidere behandles bygningen og dens udsmykning, præstegården, præsterne og kirkens sangkor. Den tidligere sognepræst, provst Erling Albinus, står for et kort kapitel om arbejdet som præst. Det er et af bogens mest interessante afsnit, fordi Albinus dels kan fortælle, dels forstår at uddrage erfaringer af almen interesse.

Bogen er velillustreret, men det kan undre, at der ikke er blevet plads til et fotografi af præstegården.

Det er en smuk og præsentabel jubilæumsbog, som utvivlsomt vil være af stor værdi for mennesker, der føler sig knyttet til Sct. Jørgens kirke, mens den næppe vil have større interesse for ret mange andre. Emnet er i sagens natur ret snævert, og forfatterne har med den nævnte undtagelse ikke formået at løfte det op i et alment plan.

H. E. Sørensen

Kruså skole 40 år

Kim Hoffmann Bjerringgaard m.fl. (red.): »Kruså skole 40 år 1963-2003«. Kruså 2003. 59 sider, ill. Pris: Gratis til interesserede, så længe lager haves.

Der synes at være en tendens til i disse år, at nye skoler fejrer deres runde jubilæer med udsendelse af mindre skrifter. Et af de seneste skud på denne stamme er »Kruså skole 40 år«. Skriftet indeholder, foruden en kort introduktion til skolens historie, en række mindre erindringsglimt fra tidligere og nuværende lærere og elever på Kruså skole, alle med gode minder, suppleret af bl.a. et indlæg om 11. september oplevet af en udvekslingselev i USA, en velkomst af skoleinspektør Ole Buk, oplysninger om bl.a. skolebestyrelsen og skole/hjemsamarbejdet. Dermed markerer heftet også, at det i udpræget grad er en præsentation af og reklame for skolen. Skriftet er reklamefinansieret, hvad der fremtræder meget markant i heftet.

kf

GRÆNSEFORENINGEN



For 100 kr. om året kan du blive medlem af Grænseforeningen. Så modtager du seks gange om året bladet GRÆNSEN samt Grænseforeningens smukke Årbog. Ring eller skriv efter Grænseforenin-

gens brochure: Postboks 9074, Grænseforeningen, Peder Skrams Gade 5, 1022 Kbh. K. Telefon: 33 11 30 63.

Du er også velkommen til at kontakte din lokale formand:

Tønder Amt

Svend Kristiansen
Østerbyvej 32
6280 Højer
tlf. 74 78 32 15

Haderslev Vesteramt

Sigrid Andersen
Rangstrupvej 20
6534 Agerskov
tlf. 74 83 31 56

Haderslev Østeramt

Lisbet Skau
Hasselvej 4
Hammelev
6500 Vojens
tlf. 74 50 79 22

Sønderborg Amt

Marie Hess
Frydenlundvej 5
6430 Nordborg
tlf. 74 45 62 65

Aabenraa Amt

Ove Nissen
Dalsmark 3
6300 Gråsten
tlf. 74 65 07 45



Slægten Ahlefeldt og Sønderjylland

*Bagsiden
om
forsiden*

Ingen anden adelsslægt har spillet så stor en rolle i Sønderjylland over så lang tid som slægten Ahlefeldt. Den regnes til den holstenske adel, men dens rødder må i virkeligheden findes i den sydligste del af Slesvig, der fra 1260 var under holstensk herredømme. Her ligger den dag i dag landsbyen Ahlefeldt.

For alvor træder slægten Ahlefeldt frem sidst i 1300-tallet. En tid havde den store pantebesiddelser i Danmark, men det var kortvarigt. Så meget stærkere satte slægten sig fast i Sønderjylland. Senest 1398 overtog Claus Ahlefeldt Søgård med pantelenet Lundtoft herred fra slægten Limbek. En generation senere overtog en anden linje af familien også Tøring fra Limbekkerne. De to uden sammenligning største privatbesiddelser i Slesvig var nu på Ahlefeldternes hænder. Men også i slægtens sydslesviske stamland sad den godt fast. I løbet af 1400-tallet træffer vi Ahlefeldter på godserne Noer (Nør), Grönwohld, Borghorst og (Deutsch) Lindau, der tilsammen dækker et stort område omkring Gettorf i Dänischwohld. Politisk blev Ahlefeldterne i 1400-tallet den magtfuldste adelsslægt i hertugdømmerne overhovedet.

I løbet af 1400-tallet delte Ahlefeldt-slægten sig i mange linjer, der gennem de følgende århundreder fortsat besad både store godser og høje embeder. I 1494 blev Tøring nok afstået, men til gengæld fik man bl.a. Gelting, og gennem hele 1500- og 1600-tallet sad mænd af slægten på Søgård, Gelting og Lindau. Gelting blev dog solgt i 1724 og Søgård-Gråsten året efter, men andre godser som Eschelsmark, Olpenitz og Ludwigsburg kom til.

Da den danske konge i 1671 indførte grever og baroner, var der to Ahlefeldter blandt de første grever: Statholder Frederik Ahlefeldt til Søgård og Burchardt Ahlefeldt til Saxtorf og Eschelsmark. Frederik Ahlefeldt var forinden kommet i besiddelse af Tranekær, og hans efterkommere kom mest til at gøre sig gældende i kongeriget Danmark, hvor slægten stadig ejer adskillige godser.

I Slesvig har det 20. århundrede derimod budt på stor tilbagegang. Lindau-Königsförde blev solgt i 1926 efter ca. 500 år i slægtens eje, og i 1950 solgtes også Ludwigsburg. Kun det lille gods Booknis er i dag på Ahlefeldternes hænder.

cpr